

Gemeente Utrecht

Herinrichting Sint Jacobsstraat

JS003: Een archeologische begeleiding
in het hart van Wijk C
Basisrapportage Archeologie 108

Basisrapportage Archeologie 108

Herinrichting Sint Jacobsstraat

JS003: Een archeologische begeleiding in het hart van Wijk C

Eric van Wieren

Erfgoed gemeente Utrecht
Korte Minrebroederstraat 2
3512 GG Utrecht

September 2017

Administratieve gegevens van het project

Projectnaam en-code:

Herinrichting Sint Jacobsstraat, JS003

Locatie:

Sint Jacobsstraat en aansluitende straten, Utrecht

Ciscode:

65910

Landelijke coördinaten:

Noord: 136240, 456500

Midden: 136320, 456300

Zuid: 136325, 456140

Opdrachtgever:

Gemeente Utrecht, Milieu en Mobiliteit

Coördinator vanuit de gemeente (bevoegd gezag):

A.M. Bakker

Uitvoerder:

Erfgoed gemeente Utrecht

Korte Minrebroederstraat 2

3512 GG Utrecht

Dagelijkse leiding opgraving:

E. van Wieren

Uitvoering veldwerk:

Oktober 2014-april 2015

Beheer en plaats van documentatie:

Erfgoed gemeente Utrecht

Korte Minrebroederstraat 2

3512 GG Utrecht

telefoon 030 286 0000

ISBN:

978-94-92694-11-9

Goedkeuring senior KNA-archeoloog:

A.M. Bakker

12 oktober 2017

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
1.1 Herinrichting van het plangebied	7
1.2 Archeologische waarden	7
1.3 Archeologische verwachting	7
1.4 Methode	7
1.5 Onderzoeksvragen	10
2 Eerder onderzoek	13
3 Bodemkundige, archeologische en historische context	17
3.1 Bodemkundige ondergrond	17
3.2 Archeologische en historische context	17
4 Sporen en vondsten	25
4.1 Inleiding	25
4.2 Sporen aan de Wijnpoort en de Groenesteeg	26
4.3 Sporen aan het Jacobskerkhof	34
4.4 Ophogingslagen	39
5 Conclusie en beantwoording onderzoeksvragen	41
5.1 Conclusie	41
5.2 Beantwoording onderzoeksvragen	41
Noten	43
Literatuur	45
Bijlage 1 Vondstenlijst	47
Colofon	48

Samenvatting

Tussen oktober 2014 en april 2015 is de herinrichting van de Sint Jacobsstraat in de Utrechtse Wijk C archeologisch begeleid door medewerkers van de afdeling Erfgoed van de gemeente Utrecht in opdracht van de afdeling Milieu en Mobiliteit van de gemeente Utrecht. De Sint Jacobsstraat, vanaf 1934 aangelegd als een nieuwe verkeersader door de binnenstad en als uitvalsweg naar de nieuwe wijken ten noorden van de stad, heeft een brede bres geslagen in de historische binnenstad van Utrecht. Ook zijn er in het kader van stadsvernieuwing vanaf het midden van de jaren dertig grote delen van Wijk C gesloopt. In de jaren zeventig en tachtig volgde een tweede fase van stadsvernieuwing. Hierbij is, in tegenstelling tot in de jaren dertig, op grote schaal archeologisch onderzoek uitgevoerd.

De oudste bewoningssporen in Wijk C dateren uit de tiende of elfde eeuw. De Vecht stroomde toen net ten noorden van de Waterstraat. Uit deze periode dateren oeververstevingen, bewoningssporen en meerdere scheepswrakken. De Vecht migreerde in een hoog tempo naar het noorden, waarbij de rivier in de laatste fase in de twaalfde eeuw ter hoogte van de huidige stadsbuitengracht stroomde. Deze fase van de Vecht werd vanaf 1122 onderdeel van de stadsgracht.

In de late middeleeuwen was Wijk C een redelijk welvarend deel van de stad. Vanaf de achttiende eeuw werd Wijk C langzaamaan een steeds armere wijk. De aanvankelijk grote percelen werden steeds verder opgedeeld, achtererven raakten volgebouwd en er werden stegen aangelegd waaraan vele kleine huisjes verrezen. Grotere huizen werden opgedeeld in meerdere kleine. In de tweede helft van de negentiende eeuw en in de vroege twintigste eeuw zijn er veel middeleeuwse huizen gesloopt en vervangen door kleinere woningen. Vaak werd voor de nieuwe huizen gebruik gemaakt van de oude funderingen. De wijk werd steeds verder volgebouwd om de groeiende, arme bevolking te huisvesten. Tot ver in de twintigste eeuw was Wijk C een arme wijk, waar de sanitaire voorzieningen vaak bedroevend waren. In de jaren dertig werd daarom besloten tot grootschalige stadvernieuwing, waarvan ook de Sint Jacobsstraat deel uitmaakte. Op de vele foto's, die voor de grootschalige sloop uit de jaren dertig tot zeventig gemaakt zijn, is veelal de negentiende-eeuwse bebouwing te zien. Van de voorafgaande middeleeuwse bebouwing is veel minder bekend. Bij de vele archeologische onderzoeken die de

afgelopen veertig jaar zijn uitgevoerd, zijn aanzienlijke delen van het middeleeuwse stadsdeel onderzocht.

Tijdens de recente herinrichting van de Sint Jacobsstraat zijn onder meer kabels en leidingen vernieuwd, bomen geplant en ondergrondse vuilcontainers geplaatst. Ook is het cunet van de Sint Jacobsstraat geheel uitgegraven en opnieuw opgevuld met zand. Op veel plaatsen was de ontgravingsdiepte gering, waardoor het sporenniveau en de natuurlijke en oudere antropogene lagen niet bereikt werden. Veel leidingen werden in oude cunetten gelegd, zodat er slechts geroerde grond zichtbaar was. Op een aantal plaatsen zijn echter wel sporen aangetroffen. Dit waren kelders, funderingen en een beerput uit de veertiende tot en met de zeventiende eeuw. Deze sporen waren grotendeels omgeven door zand, dat waarschijnlijk is aangebracht in de periode van het midden van de jaren dertig tot begin jaren zestig, toen de bebouwing in dit deel van Wijk C gesloopt is en de Sint Jacobsstraat werd aangelegd. Er zijn door de geringe ontgravingsdiepte geen natuurlijke afzettingen waargenomen. De middeleeuwse ophogingslagen, die bij veel eerdere onderzoeken zijn waargenomen, zijn slechts op een paar plaatsen over korte afstand in het zicht gekomen.

Hoewel tijdens de archeologische begeleiding slecht een beperkt aantal sporen en structuren is aangetroffen, laat het onderzoek zien dat er in de ondergrond nog veel sporen uit de middeleeuwen aanwezig zijn, zoals ook al bij de eerdere onderzoeken was aangetoond. Zelfs onder de Sint Jacobsstraat zijn de funderingen van huizen en andere sporen bewaard gebleven. Tijdens de stadsvernieuwing in de jaren dertig tot zestig is vaak maar tot een beperkte diepte gesloopt. Alleen daar waar kabels en leidingen liggen of waar diep gefundeerde of onderkelderde gebouwen staan, is het bodemarchief geheel verdwenen. In de ondergrond is op veel plaatsen dus nog een rijk bodemarchief aanwezig. Ook bij toekomstige bodemroerende werkzaamheden is archeologisch onderzoek daarom noodzakelijk.

1 Inleiding

1.1 Herinrichting van het plangebied

Tussen de herfst van 2014 en de lente van 2015 is de Sint Jacobsstraat opnieuw ingericht, waarbij oude kabels en leidingen, waaronder de buizen van de stadsverwarming, zijn verwijderd of vervangen en er nieuwe zijn aangelegd (afb. 1.1, 1.2). Het riool is vervangen, waarbij er nieuwe huisaansluitingen zijn gemaakt. Op twee locaties zijn in totaal vijf ondergrondse vuilcontainers geplaatst, er zijn bomen gerooid en nieuwe bomen geplant en het wegcunet is uitgegraven en opnieuw opgevuld met zand. In de Kroonstraat is in dezelfde periode over een lengte van circa 60 m een nieuwe gasleiding gelegd. De diepte van de werkzaamheden varieerde van 0,5 m bij het uitgraven van het wegcunet tot 3 m bij het plaatsen van de ondergrondse vuilcontainers. De sleuven voor het riool waren 2 tot 2,5 m diep. Veel van de diepere sleuven zijn in oude cunetten gegraven. De sporen zijn in de dieper ontgraven delen aangetroffen. Maar ook daar werd slechts af en toe tot in de ongeroerde grond gegraven.

1.2 Archeologische waarden

Het plangebied ligt volgens de gemeentelijke waardenkaart in een gebied van hoge archeologische waarde, wat inhoudt dat bij bodemroerende activiteiten met een oppervlak groter dan 50 m² en dieper dan 50 cm onder het huidige maaiveld een archeologievergunning verplicht is (afb. 1.3). Deze hoge waarde is gebaseerd op het feit dat het plangebied binnen de historische binnenstad van Utrecht ligt. Voorafgaand aan de werkzaamheden zijn een archeologisch bureau- en booronderzoek uitgevoerd.¹ Het vooronderzoek bevestigt de hoge archeologische waarde van het plangebied. Uit de boringen blijkt dat de bovenkant van de ophogingspakketten, met een dikte van 20 cm tot 1,7, zich vaak maar 0,5 m onder het maaiveld bevindt. De hoge archeologische waarde van het gebied blijkt ook uit de resultaten van het vele archeologische onderzoek dat hier de afgelopen decennia is uitgevoerd.

1.3 Archeologische verwachting

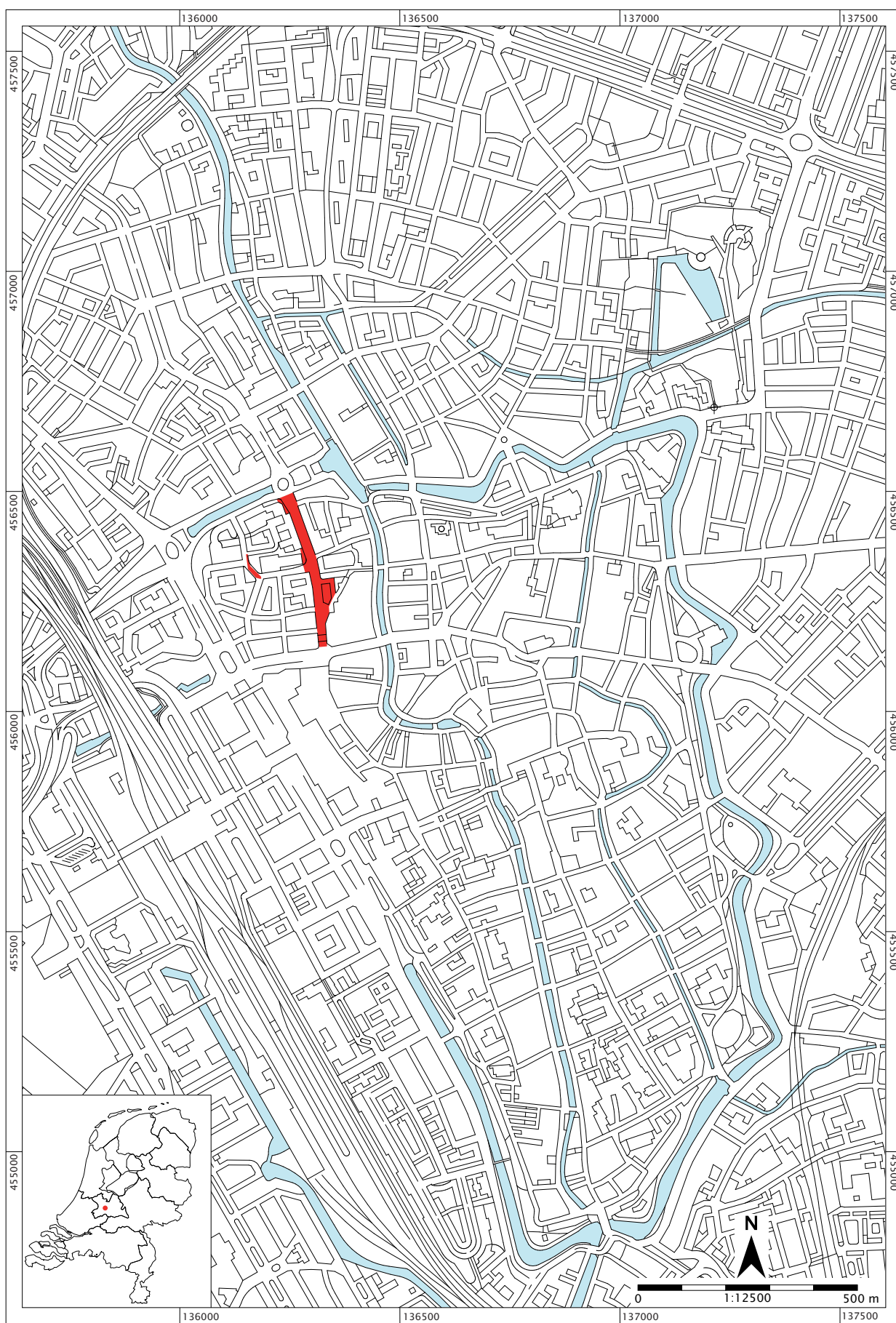
De archeologische verwachting in het plangebied bestond uit sporen uit de tiende/elfde tot en met de twintigste eeuw.² Uit de volle middeleeuwen behoorden een haven, sporen van scheepvaart, oevers, dijken, houten huizen en greppels van perceelscheidingen tot de mogelijk

aanwezige sporen. Uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd behoorden ophogingslagen, funderingen, kelders, beer- en waterputten, afval(kuilen) en perceelscheidingen tot de mogelijk aanwezige sporen. Qua vondstmateriaal werden metalen voorwerpen, bouw materiaal, aardewerk, dierlijk bot, glas en natuursteen verwacht. In diepere, natere contexten kon ook dierlijk en plantaardig materiaal, zoals leer, zaden, pitten etc. aanwezig zijn. Rondom de Sint Jacobskerk behoorden graven en menselijk botmateriaal tot de verwachte sporen en vondsten. In het noorden van het plangebied, nabij de Weerdsingel, konden resten van de verdedigingswerken van de stad aangetroffen worden, zoals de stadsmuur en stadswal.

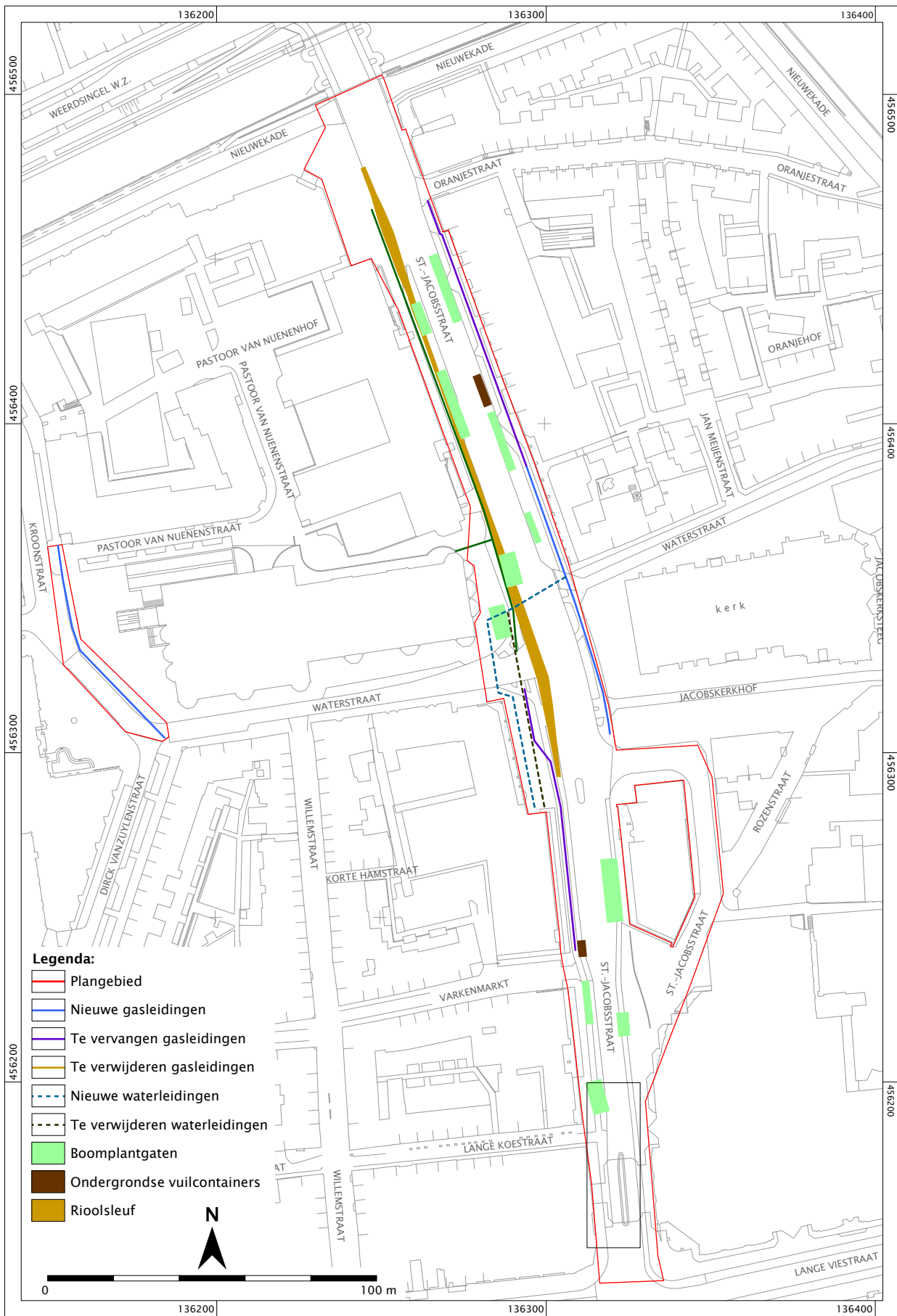
1.4 Methode

Op basis van het bureau- en booronderzoek is besloten dat de werkzaamheden in het plangebied archeologisch begeleid moesten worden. Alle diepere ontgravingen (1 m en dieper) moesten archeologisch begeleid worden, omdat in het gehele gebied vanaf die diepte archeologische waarden aangetroffen zouden kunnen worden. Voor werkzaamheden binnen bestaande cunetten, zoals het verwijderen of vervangen van kabels en leidingen, gold een beperkte archeologische begeleiding. Bij deze werkzaamheden hoefde geen archeoloog aanwezig te zijn, maar moesten de werkzaamheden bij het aantreffen van archeologische resten direct stilgelegd worden, zodat de aangetroffen sporen door de gewaarschuwde archeoloog vastgelegd konden worden. Het grootste deel van de diepere ontgravingen is in reeds verstoorde context uitgevoerd. Omdat kort na aanvang van de werkzaamheden bleek dat in (vrijwel) het hele plangebied de bovenste meter geheel verstoord was door vele kabels, leidingen en riolen en door de aanleg van de Sint Jacobsstraat, is in overleg met het bevoegd gezag besloten alle werkzaamheden met beperkte archeologische begeleiding uit te voeren (afb. 1.4).

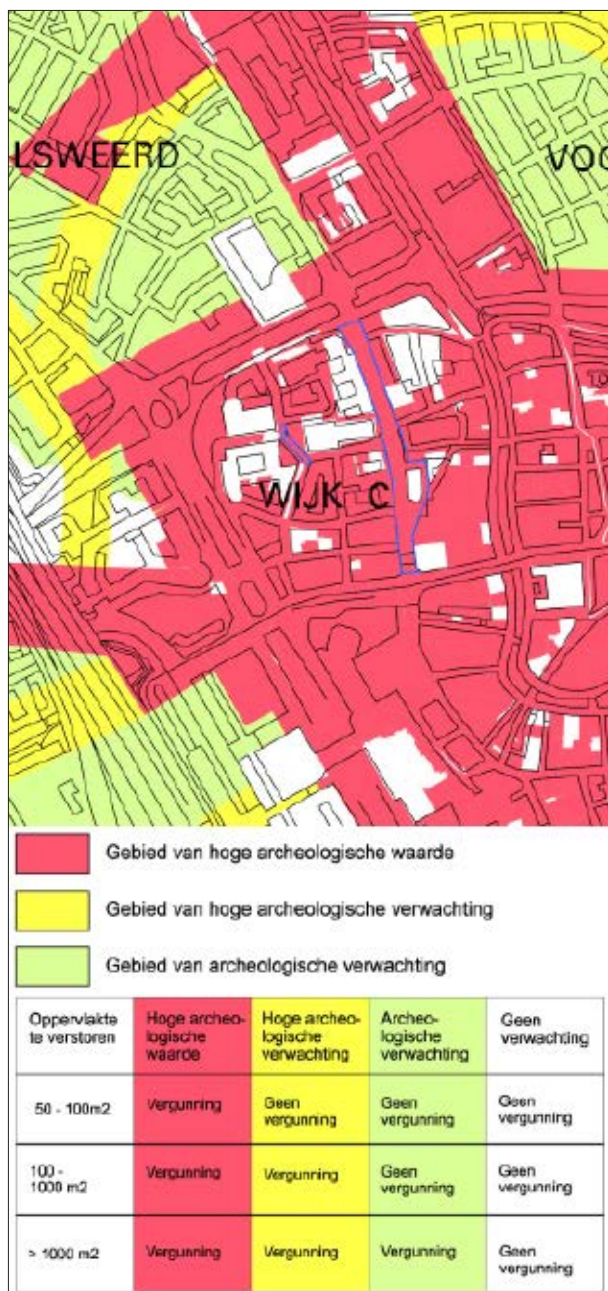
Alle aangetroffen sporen zijn op schaal 1:20 getekend, beschreven en gefotografeerd. De sporen zijn aan de hand van de bestaande bebouwing ingemeten, dieptematen zijn genomen ten opzichte van het wegdek. Vondstmateriaal is per relevante context verzameld. Er is bij het documenteren van de sporen niet meer ontgraven dan voor de werkzaamheden noodzakelijk was, om de verstoringen te minimaliseren. Veel van de aangetroffen archeologische sporen konden in situ in de bodem blijven. Deze zijn daarom niet verder verstoord dan strikt noodzakelijk was.

Afb. 1.1 De onderzoekslocatie op gemeentelijk en landelijk niveau.

Afb. 1.2 Overzicht van de uitgevoerde werkzaamheden bij de herinrichting van de Sint Jacobsstraat.

Afb. 1.3 Het onderzoeksgebied op de gemeentelijke archeologische waardenkaart. Het onderzoeksgebied is met een blauwe lijn aangegeven.

wat is hiervan de dikte, diepteligging, aard en ouderdom? Komt dit overeen met de reeds bekende gegevens over de Vecht?

- Zijn in het plangebied ophogingslagen en/of andere archeologisch niveaus aanwezig, en zo ja, wat is hiervan de dikte, diepteligging, aard en ouderdom?
- Zijn in het plangebied archeologische structuren en/of sporen aanwezig, en zo ja, wat is hiervan de (diepte) ligging, omvang, aard, ouderdom, fasering, conservering en gaafheid?
- Welke vondstcategorieën zijn aanwezig? Wat is de vondstdichtheid en de vondstspreading?
- Wat is de datering en conservering? Wat is de informatie-waarde van het vondstmateriaal?
- Wat is de fysieke en inhoudelijke kwaliteit van de aangetroffen archeologische resten?
- Welke uitspraken kunnen op basis van de aangetroffen archeologische resten (sporen en vondsten) worden gedaan over de activiteiten die in het plangebied hebben plaatsgevonden en de ontwikkelingen daarin?
- Is sprake van één of meer vindplaatsen? Zo ja, wat is hiervan de (diepte)ligging, omvang, aard, ouderdom, fasering, conservering en gaafheid? Zijn de begrenzingen van de vindplaats(en) voldoende vastgesteld?
- Is sprake van behoudenswaardige vindplaats(en)? (Bij beantwoording van deze vraag wordt gebruikt gemaakt van KNA-bijlage IV 'Waarderen van vindplaatsen' en de KNA-leidraad 'Standaard Archeologische Monitoring' (voor het bepalen van de fysieke kwaliteit).

Het veldteam bestond in wisselende samenstelling uit E. van Wieren, J.S. van der Kamp, C.M.W den Hartog, R.D. Hoegen, A.M. Bakker en L. Bruning. B. Klück was als bouwhistoricus bij het onderzoek betrokken. Het vondstmateriaal is gedetermineerd door M. Hendriksen en E. van Wieren. De rapportage en het vervaardigen van de afbeeldingen zijn uitgevoerd door E. van Wieren.

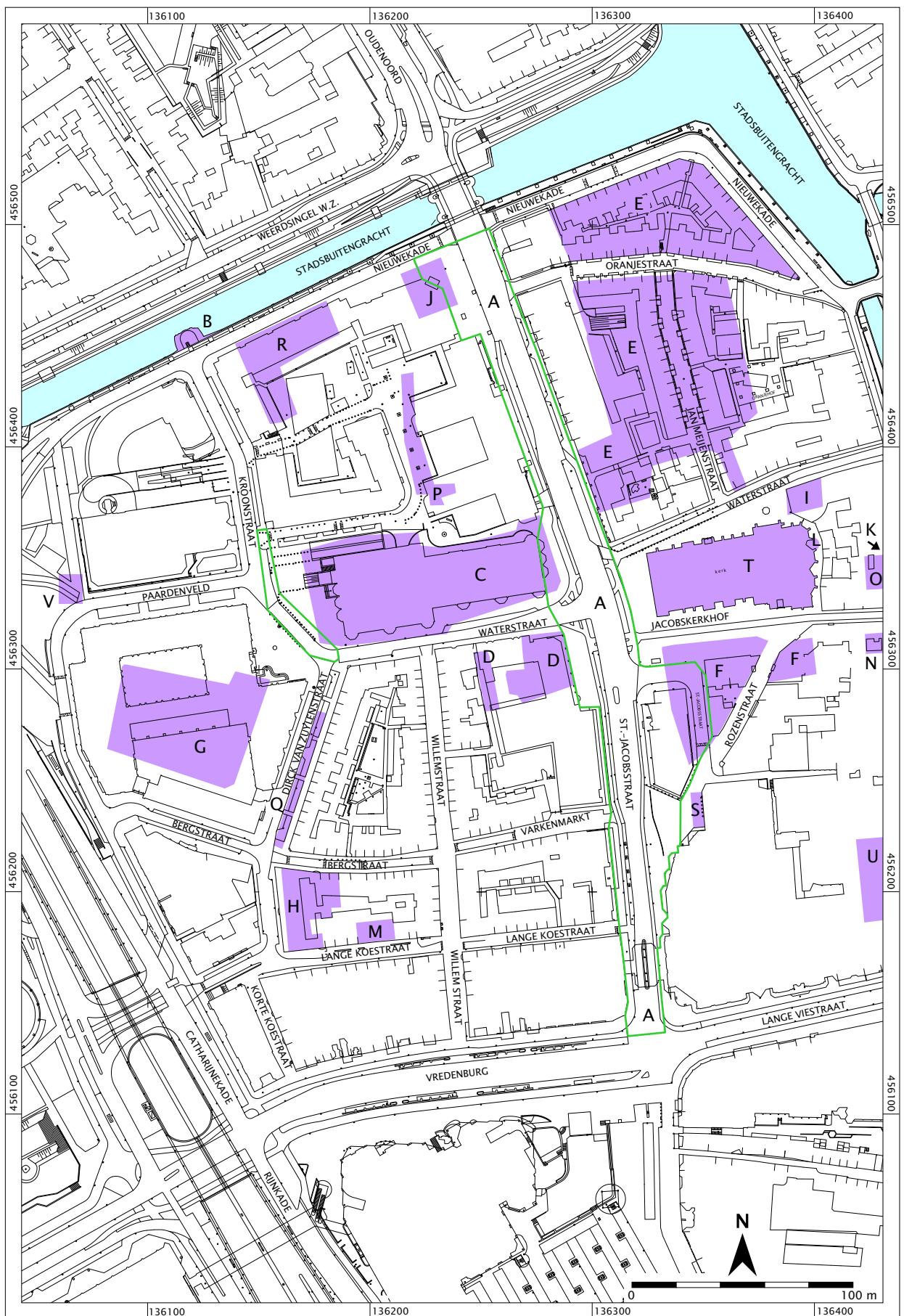
1.5 Onderzoeksvragen

Voorafgaand aan het onderzoek zijn in het PvE de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:³

- Hoe ziet de bodem in het plangebied eruit (geologisch, geomorfologisch, bodemkundig)? Komt dit overeen met wat (op basis van het vooronderzoek) werd verwacht? Zo nee, wat is hiervoor de verklaring?
- Is de bodemopbouw intact? Zo nee, tot hoe diep is de bodem verstoord? Kan er een verklaring worden gegeven voor de verstoringen?
- Zijn in het plangebied restgeulen, stroomruggen, oever- en beddingafzettingen van de Vecht aanwezig, en zo ja,

Afb. 1.4 Een diepe sleuf voor het vervangen van het riool in de Sint Jacobsstraat, gezien richting het zuiden. In het profiel is plaatselijk nog de middeleeuwse ophogingslaag (aangegeven met een rode pijl) te zien.

Afb. 2.1 Eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek in Wijk C. Het onderzoeksgebied JS003 is met een groene lijn aangegeven.

2 Eerder onderzoek

Inleiding

Binnen de Utrechtse binnenstad is in geen andere wijk zoveel archeologisch onderzoek uitgevoerd als in Wijk C (afb. 2.1). Dit is het gevolg van de grootschalige stadsvernieuwing, die al voor de Tweede Wereldoorlog begonnen is.⁴ Vooral bij de tweede fase van stadsvernieuwing in de jaren zeventig en tachtig zijn er veel en vaak grote opgravingen uitgevoerd. Hierdoor is dit deel van de stad archeologisch het best bekend. Veel van dit onderzoek is echter nog niet volledig uitgewerkt en alleen in de provinciale en gemeentelijke kronieken gepubliceerd. De hieronder besproken onderzoeken zijn terug te vinden op afb. 2.1. Elk onderzoek is op de kaart met een letter aangegeven.

Boor- en bureauonderzoek BAAC 2014 (A)

Het recentste onderzoek is het boor- en bureauonderzoek dat BAAC in juni en juli 2014 heeft uitgevoerd binnen het plangebied voor de herinrichting van de Sint Jacobsstraat.⁵ Het verkennende booronderzoek, dat zich over de gehele lengte van de Sint Jacobsstraat uitstrekte, diende om de bodemopbouw en de mate van verstoring te onderzoeken. Uit de boringen blijkt dat er in het plangebied afzettingen van de Vecht aanwezig zijn. Hierop liggen antropogene ophogingspakketten met een dikte van 20 cm tot 1,7 m. Er zijn een tot drie lagen te onderscheiden, die echter niet gedateerd konden worden. De top van deze lagen bevindt zich op circa 50 cm onder het huidige maaiveld, de onderkant op circa 2,20 m onder maaiveld (1,20 m +NAP).

Toren Het Paard 2001 (B)

In oktober 2001 kwamen bij het opengraven van de in 1972 gedempte Stadsbuitengracht resten van de toren Het Paard in het zicht.⁶ Al eerder, in 1931, was deze toren door Stoker opgetekend tijdens het herstel van de kademuur. Aan beide zijden van de toren bleken delen van de stadsmuur bewaard gebleven te zijn. Aan de oostzijde was er nog een deel met een lengte van 100 m aanwezig, aan de westzijde ging het om enkele tientallen meters. De toren dateert uit de vroege zestiende eeuw. Andere sporen die tijdens dit onderzoek werden aangetroffen bestaan uit de fundering van een goederenkraan uit 1838 (gesloopt in 1968) en de middeleeuwse kademuur aan de noordzijde van de Stadsbuitengracht, aan de kant van de Bemuurde Weerd. De funderingen van toren Het Paard zijn na afloop van de werkzaamheden weer in het zicht gebracht.

Waterstraat 1974 (C)

In 1974 heeft, voorafgaand aan de nieuwbouw van het Agentschap van De Nederlandsche Bank en de Kamer van Koophandel en Fabrieken, archeologisch onderzoek plaatsgevonden op de noordwestelijke hoek van de Waterstraat en de Sint Jacobsstraat.⁷ Al eerder, in 1944-1946, is er archeologisch onderzoek uitgevoerd vlakbij deze locatie.⁸ Bij het onderzoek werden de resten van een groot laatmiddeleeuws huis opgegraven. Evenwijdig (ten noorden) aan de Waterstraat liep een rivierloop, waarvan de oever verstevigd was met een beschoeiing van houten palen; daarnaast was er een deel van een schip gebruikt als oeverversterking. Langs de oever werden verder verstevigingen in de vorm van matten van gevlochten tenen, takken en lagen riet aangetroffen. Het schip (een aak) dat werd aangetroffen is mogelijk ook intentioneel afgezonken om de oever te versterken. In de rivier werd een tweede schip, een hulk aangetroffen. De rivierloop is in de dertiende eeuw gedempt. Het vondstmateriaal dateerde uit de dertiende en veertiende eeuw.

Waterstraat, Sint Jacobsstraat 1990 (D)

In februari en maart 1990 is er op de zuidelijke hoek van de Waterstraat en Sint Jacobsstraat bij de aanleg van een parkeerkelder archeologisch onderzoek uitgevoerd.⁹ Deze onderzoekslocatie bevindt zich zeer dichtbij de plaats waar in 1974 de schepen zijn gevonden. De ondergrond bestond uit komklei, slechts in het noordwesten is een klein deel van de oeverwal gezien. Qua sporen vallen vooral de vele mestkuilen op. De oudste daarvan dateren uit de tiende of elfde eeuw, de jongste uit de zestiende of zeventiende eeuw. Sporen van huizen uit de volle middeleeuwen zijn niet aangetroffen, wat past bij het agrarische gebruik van de laaggelegen, nattere komgronden. De oudste sporen van bewoning dateren uit de dertiende eeuw. Uit deze en latere eeuwen stammen vele afvalkuilen. De oudste beerput dateert uit de veertiende eeuw. De oudste bebouwing dateert uit de vroege veertiende eeuw. Resten daarvan bestonden uit een stenen fundering van poeren en spaarbogen. Het was een fors huis, bewoond door welvarende mensen. Bij andere opgravingen langs de Waterstraat zijn eveneens grote middeleeuwse huizen gevonden. Het grote huis werd echter al snel onderverdeeld in drie kleine woningen en aan de zuidzijde werden er twee kamers tegenaan gebouwd. Aan de westzijde werd eveneens een klein huisje gebouwd. Door deze verbouwing veranderde de oriëntatie van het gebouw. Het grote huis was vermoedelijk gericht op de Waterstraat. De kleine huisjes hadden hun deur aan de steeg die later

de Florastraat genoemd werd. Tot in de twintigste eeuw stonden er in deze steeg kleine huisjes op funderingen uit de veertiende eeuw. Rondom de kamers zijn diverse beerputten gevonden, die waarschijnlijk collectief gebruikt werden. Dit is ook bekend van oude foto's en verhalen uit Wijk C. Ook aan de andere kant van de steeg stond een groot huis, dat eveneens in kamers was onderverdeeld. Alle woningen die bij dit onderzoek zijn aangetroffen, zijn pas bij de aanleg van de Sint Jacobsstraat in de jaren dertig gesloopt.

Jan Meijenstraat 1979-1981 (E)

Vanaf augustus 1979 is er ten oosten van de Sint Jacobsstraat tijdens meerdere campagnes ruim een hectare opgegraven.¹⁰ Het opgravingsgebied besloeg een groot deel van het gebied tussen de Waterstaat in het zuiden, de Sint Jacobsstraat in het westen en de Stadsbuitengracht en de Oudegracht in het oosten en noorden. De sporen en vondsten dateerden uit de elfde tot en met de negentiende eeuw. Er zijn beschoeiingen en oeverconstructies uit de twaalfde eeuw aangetroffen.¹¹ Op basis van dit onderzoek wordt vermoed dat de beschoeiingen perceelsgebonden waren. Op enige meters ten noorden van de Waterstraat werd een dijkje uit de elfde eeuw aangetroffen. Iets noordelijk, ter hoogte van de Oranjestraat, lag een oeverwal van de Vecht. Er zijn sporen en funderingen van huizen en kamers uit de twaalfde tot en met de zeventiende eeuw opgegraven en ruim 150 beerputten, die voor een groot deel uit de achttiende en negentiende eeuw dateerden. De bebouwing langs de Oranjestraat bleek jonger te zijn dan die langs de Waterstraat. Ook zijn de funderingen van de stadsmuur uit de veertiende en zestiende eeuw en bastion de Morgenster aangetroffen.¹² Dit is het oudste vijfhoekige bastion van Utrecht en is gebouwd in de jaren veertig van de zestiende eeuw. Het is in 1838 gesloopt bij de ontmanteling van de verdedigingswerken.

Rozenstraat 1988 (F)

Bij een opgraving die zich aan weerszijde van de Rozenstraat uitstrekte, werd geconstateerd dat de Jacobikerk op een oeverwal van de Vecht staat.¹³ De rivier stroomde ten noorden van deze oeverwal. De sporen en vondsten beslaan de hele periode van de volle middeleeuwen tot en met de negentiende eeuw. Het oudste spoor is een sloot uit de elfde eeuw dat richting de Oudegracht liep. Een tonputje dateert uit de twaalfde eeuw. Verder zijn er mestkuilen en een spaarboogfundering uit de dertiende eeuw, 91 menselijke skeletten die op het voormalige Jacobskerkhof lagen, waterputten, een beerput, een kelder uit de veertiende eeuw en een tufstenen muur van het Jacobskerkhof opgegraven. Het terrein binnen de muur was opgehoogd, waardoor het circa 1,5 m hoger lag dan het gebied buiten de perceelsmuur. Door latere ophogingen is dit hoogteverschil verdwenen. De Jacobikerk wordt voor het eerst genoemd in 1173, maar is waarschijnlijk een halve eeuw ouder. Al in de zestiende

eeuw was het kerkhof niet meer in gebruik. Een kelder uit die tijd staat namelijk bovenop enige skeletten.

Waterstraat 1979-1981 (G)

Ter plaatse van het gesloopte deel van het hoofdbureau van de politie zijn in 1979 drie proefsleuven gegraven.¹⁴ In 1980 en 1981 werd vervolgens een deel van het terrein opgegraven. De Waterstraat blijkt op een oeverwal van de Vecht te liggen. De verlanding van de Vecht wordt hier rond het jaar 1200 gedateerd. Er zijn grondsporen (paalkuilen en afvalkuilen) uit de twaalfde eeuw gedocumenteerd. Er zijn muurwerk, een keldervloer en een oeverbeschoeiing aangetroffen. Daarnaast is er een deel van een dubbel huis opgegraven dat vondstmateriaal uit de achttiende eeuw bevatte.

Bergstraat 1990-1991 (H)

Bij deze opgraving bestond de ondergrond voor een groot deel uit klei, slechts aan de westzijde van het onderzoeksgebied werd zand aangetroffen.¹⁵ Dit deel van Wijk C is in de veertiende en vijftiende eeuw opgehoogd met klei en mest, tot een hoogte van circa 2,75 m +NAP. Uit deze periode zijn meerdere grote kuilen aangetroffen. De Lange Koestraat, die ten zuiden van de opgraving ligt, wordt voor het eerst genoemd in 1366. Deze straat dankt zijn naam waarschijnlijk aan de stallen die er gestaan hebben. Dit verklaart ook de vele mestkuilen. De Bergstraat wordt voor het eerst genoemd in 1503 en dankt zijn naam waarschijnlijk aan de hooibergen die er gestaan hebben. Een beerput dateert uit de vroege vijftiende eeuw. De geschiedenis van het perceel Lange Koestraat 51 is goed bekend. In de achttiende eeuw werd er, op de plaats van een ouder pand, een huis gebouwd, dat in 1881 verbouwd werd. Bij die verbouwing werd de aangetroffen mestbak geplaatst. Het pand deed dienst als stal van het naastgelegen koffiehuis en logement (Lange Koestraat 49). Van dit pand is alleen een keldertje opgegraven. Bij dit onderzoek zijn ook sporen van de Arkenspoort teruggevonden. Dit was een steegje uit de tweede helft van de zeventiende eeuw, dat in 1832 is verlengd in de richting van de Lange Koestraat. Aan de oostkant van dit steegje lagen vier kleine huisjes, zo geheten kamers, waarvan de resten eveneens zijn teruggevonden. De kamers aan de westkant van de steeg dateren uit de achttiende of negentiende eeuw. Het vondstmateriaal uit kuilen en beerputten dateert uit de zeventiende tot de twintigste eeuw.

Waterstraat 4, 1996 (I)

De restgeul die bij dit onderzoek werd aangetroffen is waarschijnlijk van de Vecht.¹⁶ De oudste sporen in de restgeul dateren uit de elfde eeuw, mogelijk nog uit de late tiende eeuw. Een eiken paal leverde een dendrochronologische datering van 990 +/- 6 jaar op. Paalkuilen, kuilen en een greppel dateren uit de elfde of twaalfde eeuw. Ook de tufstenen muren dateren waarschijnlijk nog uit de twaalfde eeuw. Op deze muren stond een

bakstenen muur van rond 1400. Dit waren de muren van het Jacobskerkhof. Deze muur is ook aangetroffen bij de opgraving aan de Rozenstraat (F). Op de voormalige begraafplaats werden resten van skeletten aangetroffen. Verder zijn er poeren en een muur met een spaarboog uit de vijftiende eeuw, een kelder uit de achttiende eeuw en een beerput uit de zeventiende eeuw opgegraven. Het maaiveld lag in de vijftiende eeuw op dezelfde hoogte als nu. In de twaalfde eeuw lag het maaiveld nog 90 cm lager. Gelijktijdig met dit onderzoek is er bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd aan het pand Oudegracht 33, dat direct aan de opgraving grenst.

Sint Jacobsstraat-Nieuwe Kade 1986 (J)

Op de hoek van de Sint Jacobsstraat en de Nieuwe Kade werden funderingen van gebouwen aangetroffen die oorspronkelijk aan weerszijde van de Oranjestraat gestaan hebben (afb. 3.2).¹⁷ Een slootje is al in de twaalfde eeuw gedempt, een ophogingspakket dateert uit de dertiende eeuw. Uit de late middeleeuwen werd een kelder aangetroffen. Het slootje uit de twaalfde eeuw lag precies onder de noordelijke rooilijn van de latere Oranjestraat. Het wijst erop dat de perceelsgrenzen in dit deel van de stad een middeleeuwse oorsprong hebben.

Jacobskerkhof 2002, Oudegracht 45, 2003 (K)

In oktober 2002 werd in een diepe bouwput voor een nieuwe kelder een kleine waterkelder uit de late negentiende eeuw aangetroffen.¹⁸ Hij was direct tegen de achtergevel van het pand Oudegracht 45 aangebouwd. In de zomer van 2003 werden de nieuwe en bestaande kelder verbonden. Tijdens de archeologische begeleiding hiervan zijn twee middeleeuwse ophogingspakketten uit de twaalfde eeuw aangetroffen. Deze opgraving valt aan de rechte kant net buiten de kaart.

Jacobskerksteeg 2000 (L)

In augustus 2000 kwam er bij een verzakking, veroorzaakt door hevige regen, een put uit de veertiende eeuw in het zicht.¹⁹ In put bevonden zich menselijk botten. De put ligt vlak tegen het koor van de Jacobikerk, dat uit de vijftiende eeuw stamt.

Lange Koestraat 39-41, 1994 (M)

De oudste sporen die bij dit onderzoek in oktober 1994 zijn aangetroffen dateren uit de vijftiende eeuw.²⁰ Het gaat om resten van funderingen, een plavuizenvloer en een hardvloertje. Een kelder op het perceel dateert uit de zestiende of zeventiende eeuw.

In 1990 zijn de panden op de nummers 37 en 41 bouwhistorisch onderzocht.²¹ Het gebouw op nummer 37 bleek een stadsboerderij of stalboerderij te zijn. De basis van het gebouw was middeleeuws. Het gebouw op nummer 41 was een opvallend breed en diep huis uit de zeventiende eeuw.

Oudegracht 55, 1989 (N)

Het stadskasteel Cranestein dateert van rond 1300.²² Het bestaat uit een groot hoofdhuys, twee werfkelders, twee kleinere zijhuizen en een klein achterhuisje. Bij de renovatie en restauratie is het pand bouwhistorisch onderzocht. Bij ontgravingen zijn onder de vloer de resten van een oude haard ontdekt.

Oudegracht 41, 1978 (O)

Bij het uitgraven van een kelder is de bodemopbouw onder dit pand vastgelegd.²³ Op het rivierzand lag een kleilaag, gevolgd door een zavelige ophogingslaag uit de twaalfde eeuw, met daarop een sterk gelaagd ophogingspakket uit de dertiende eeuw. Het oudste spoor, een kuil, dateerde uit de twaalfde eeuw. De oudste resten van stenen bebouwing dateerden uit de late veertiende eeuw.

Hooipoort/Koningstraat 1943-1946 (P)

Tussen 1943 en 1946 is er onderzoek uitgevoerd waarbij er een lange sleuf is gegraven in het Oranjepark, evenwijdig aan de Koningstraat.²⁴ Hoofddoel van dit onderzoek was het vinden van de oude loop van de Vecht. Deze is niet aangetroffen, maar wel zijn er sporen en vondsten vanaf de negende tot en met de twintigste eeuw ontdekt. De sporen bestonden uit houten palen, bakstenen funderingen, vlechtwerk en een houten schot. De oudste scherven zijn laat-Karolingisch.

Dirk van Zuilenstraat, 1979 (Q)

Bij het vernieuwen van het riool kon de bodemopbouw gedocumenteerd worden.²⁵ Op de natuurlijke zavel- en kleilagen lag een humeuze ophogingslaag met kuilen uit de twaalfde eeuw. Ook uit de eeuwen daarna zijn er sporen aangetroffen: tonputten, een waterput en funderingen van huizen. In de zestiende eeuw werden er godskamers (vrijwoningen) gebouwd, waarbij gebruik gemaakt is van de al aanwezige, oudere, grotere huizen, die onderverdeeld werden in kleine huisjes. Uit de vondsten blijkt dat er in een van de huizen een messenmaker gewoond heeft.

Nieuwe Kade, 1987 (R)

Een aanzienlijk deel van dit onderzoeksgebied was diep verstoord.²⁶ Toch zijn er opmerkelijke vondsten gedaan bij deze opgraving. Zo werden de stadswal van zware klei en de keermuur aan de stadszijde aangetroffen. Een ophogingspakket van klei en mest, met o.a. scherven protosteengoed, dateerde uit de dertiende eeuw. Dit pakket is bij meer opgravingen in Wijk C aangetroffen. Opvallend was de vondst van twee menselijke skeletten in de stadswal, een volwassen man en een pasgeboren kind. Aan de stadszijde van de wal werden afvalkuilen uit de twaalfde tot de veertiende eeuw aangetroffen. Als laatste wordt er een tonput uit de veertiende of vijftiende eeuw vermeld, die tot diep in het rivierzand reikte.

Sint Jacobsstraat 2013-2014 (S)

Tijdens de verbouwing en uitbreiding van De Bijenkorf is een archeologische begeleiding uitgevoerd. Het oudste spoor dat bij dit onderzoek is waargenomen is een greppel uit de twaalfde eeuw, mogelijk een perceelsgreppel.²⁷ Sporen van gebouwen, waaronder een kelder en drie opeenvolgende vloeren, dateren uit de late middeleeuwen en de nieuwe tijd.

Jacobikerk 1973 (T)

Bij de restauratie van de Jacobikerk werden de funderingen van een oudere, smallere zijbeuk aangetroffen.²⁸ De onderkant van de muren stonden, voor zover dit kon worden waargenomen, op het schone rivierzand.

Oude Gracht 1991 (U)

Bij de bouw van een warenhuis zijn de oude panden aan de Oudegracht 75-81 zoveel mogelijk gespaard en bouwhistorisch en archeologisch onderzocht.²⁹ Alle panden hebben een middeleeuwse oorsprong of een middeleeuwse voorganger. De oudste muren stammen uit de dertiende en veertiende eeuw. Het vondstmateriaal bestaat uit gebrandschilderd glas, fragmenten van drinkglazen en middeleeuws aardewerk.

Paardenveld 2015 (V)

Bij deze waarneming zijn middeleeuwse funderingen gedocumenteerd.³⁰ Op dit plein, dat al op kaarten uit de zestiende eeuw zichtbaar is, heeft in de middeleeuwen bebouwing gestaan.

3 Bodemkundige, archeologische en historische context

3.1 Bodemkundige ondergrond

Het onderzoeksgebied ligt op een stroomgordel van de Vecht. Deze rivier is rond 800 voor Chr. ontstaan als aftakking van de Rijn. Tot de Kromme Rijn (de naam van de Rijn ten zuidoosten van Utrecht) in 1122 bij Wijk bij Duurstede werd afgedamd, waren de Rijn en de Vecht actieve rivieren, die continu in beweging waren, hun beddingen verlegden, sediment afzetten en hun oevers erodeerden. Zowel de Kromme Rijn, de Oude Rijn als de Vecht maken deel uit van het Utrechtse stroomstelsel, dat van Wijk bij Duurstede via Utrecht naar Katwijk loopt en daar in zee uitmondt. Dit stelsel is rond 4300 voor Chr. ontstaan en is duizenden jaren een van de belangrijkste riviersystemen in Nederland geweest. In Utrecht takt sinds circa 800 voor Chr. de Vecht af van de Oude Rijn en stroomt naar het noorden om bij Muiden in het IJsselmeer, de voormalige Zuiderzee, uit te monden.

Er is veel onderzoek gedaan naar de loop van Vecht en Rijn in en rond Utrecht en de ontwikkelingen hierin zijn redelijk goed bekend. In de Romeinse tijd lag de splitsing van Rijn en Vecht bij het castellum op het Domplein. De Romeinse loop van de Oude Rijn verlande in de vijfde eeuw en er ontstond een geheel nieuwe meanderende loop binnen de oudere stroomgordel. Waarschijnlijk was er sprake van een complex rivierpatroon met meerdere splitspunten van Rijn en Vecht, dat waarschijnlijk bij het Ledig Erf, ten zuidoosten van de binnenstad van Utrecht, begon.

Aan het einde van de achtste eeuw nam de activiteit van de Rijn toe. Tijdens perioden met een verhoogde afvoer overstroomde de rivier. De bedding van de rivier begon rond het jaar 800 te migreren. In de daarop volgende eeuwen werd een zone tot 300 meter breed geërodeerd. Al in de tiende eeuw begonnen delen van de Rijn dicht te slibben. In 1122 werd de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede afgedamd en werd de Lek de belangrijkste Rijnarm. De Oude Rijn was vanaf dat moment geen actieve rivier meer, en het verlanden (van delen) van de rivier versnelde hierdoor. Door de aanvoer van kwel- en regenwater van de Utrechtse heuvelrug bleef de rivier nog wel watervoerend, al werd hij wel steeds smaller en ondieper. De afdamming was dus slechts de bezegeling van een al bestaand natuurlijk proces. Ook de Vecht is, als zijrivier van de Oude Rijn, sinds 1122 geen actieve rivier meer.³¹

Ter hoogte van de Waterstraat, die haaks op de Sint Jacobsstraat ligt, ligt de zuidelijke oeverwal van de

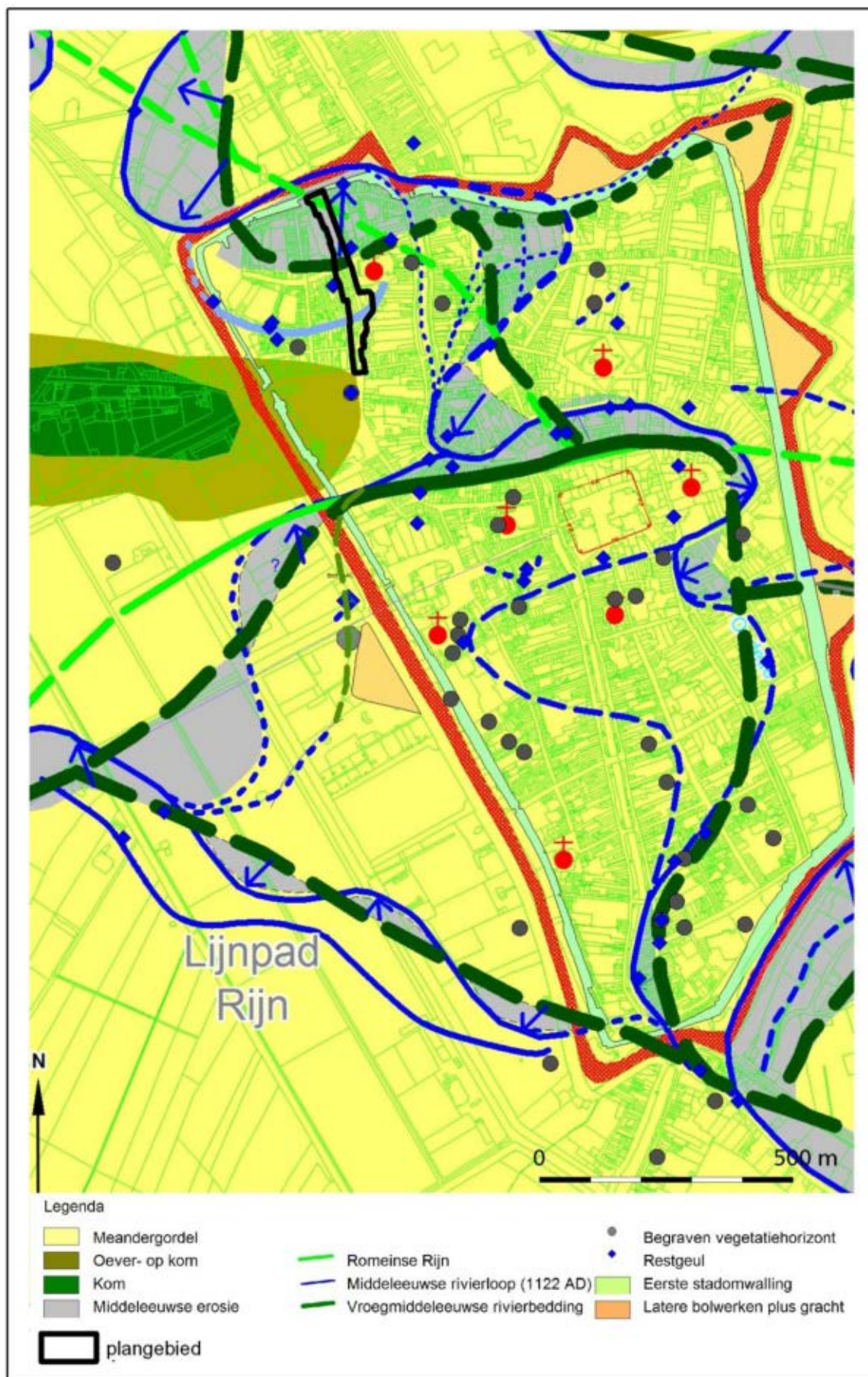
middeleeuwse Vecht (afb. 3.1). Op deze oeverwal zijn sporen van laatmiddeleeuwse bewoning aangetroffen. Direct ten noorden van deze oeverwal lag de geul van de Vecht. In deze geul zijn beschoeiingen en scheepswrakken aangetroffen. De Vecht migreerde in deze periode snel en hij schoof hierbij naar het noorden op. Aan het eind van de twaalfde eeuw lag hij ter plaatse van de Weerdsingel, een deel van de Stadsbuitengracht. Bij het graven van de stadsgracht is gebruik gemaakt van dit deel van de Vechtloop, dat daarmee onderdeel van de stadsgracht werd.³²

In 2014 is er in de Sint Jacobsstraat een archeologisch booronderzoek uitgevoerd, waarbij 23 boringen gezet zijn (afb. 3.1).³³ In alle boringen dieper dan de antropogene ophogingslagen zijn afzettingen van de Vecht aangetroffen. Deze natuurlijke afzettingen bevonden zich op een diepte van 0,8 tot 2,4 m+NAP. Ze bestaan uit geul-, bedding- en oeverafzettingen. Plaatselijk zijn zandbanken in de bedding aangeboord. Deze zouden op obstakels in de rivier, zoals een scheepswrak, kunnen duiden. Boven de natuurlijke lagen bevinden zich ophogingspakketten met een dikte van 20 cm tot 1,7 m. De top van deze lagen bevindt zich circa 50 cm onder het huidige maaiveld (3,5 m+NAP). Deels waren binnen dit ophogingspakket meerdere lagen waarneembaar, die echter door het ontbreken van dateerbaar materiaal niet gedateerd konden worden.

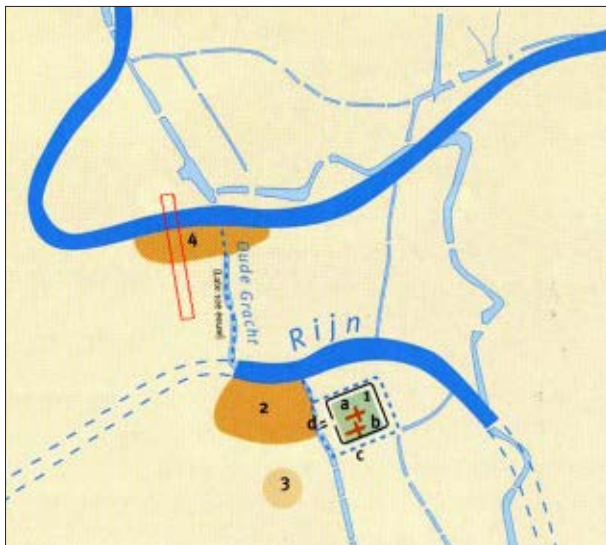
3.2 Archeologische en historische context

Het onderzoeksgebied ligt binnen de historische binnenstad van Utrecht, in de vroegere wijk Handvoetboog.³⁴ In 1811, in de Napoleontische tijd, werden de Utrechtse wijken aangeduid met een letter. Wijk C, waarin het onderzoeksgebied ligt, heeft als enige wijk deze benaming behouden.

De oudste archeologische sporen van menselijke bewoning in het gebied dateren uit de tiende en elfde eeuw. Op de oeverwal van de Vecht, die toen direct ten noorden van de Waterstraat van oosten naar west door het onderzoeksgebied stroomde, zijn bewoningssporen uit de middeleeuwen gevonden (afb. 3.2). Een dijk uit de tiende of elfde eeuw verloor zijn functie al snel toen de rivier van een beschoeiing voorzien werd. De zware beschoeiingen laten zien dat hier een handelsnederzetting met een haven was.³⁵ In de riviergeul zijn meerdere scheepswrakken gevonden. De Vecht verlegde zijn bedding in hoog

Afb. 3.1 De rivierlopen in de Romeinse tijd en de middeleeuwen. Het plangebied is het een zwarte lijn aangegeven. Bron: Kalisvaart en Buesink 2014, 16.

Afb. 3.2 Utrecht rond het jaar 1000. De nederzetting aan de Waterstraat ligt bij 4. De onderzoekslocatie is in rood aangegeven. Bron: Van Vliet 2000, 55 (uitsnede).

tempo naar het noorden en tegen de kades werd zand afgezet, waardoor het water daar snel ondieper werd. Om de haven bruikbaar te houden werden er nieuwe beschoeiingen aangelegd. Uiteindelijk verloor men de strijd tegen het water en het aanslibbende zand. In de twaalfde eeuw, toen Oude Rijn werd afgedamd, stroomde de Vecht ter hoogte van de huidige Stadsbuitengracht. In 1122, het jaar van de afdamming, kreeg Utrecht stadsrechten en werd begonnen met het aanleggen van de stadsgracht en de omwalling. Het deel van de Vecht dat aan de noordkant van de stad stroomde, werd onderdeel van de stadsgracht.

Op de rivierklei in de lager gelegen delen van het gebied, ten zuiden van de oeverwal onder de Waterstraat, stonden in deze periode nog geen huizen. Het was in gebruik als erf of als agrarisch gebied.³⁶ In de twaalfde en dertiende eeuw werden grote delen van Wijk C opgehoogd met klei en mest, waardoor het natuurlijke reliëf verdween. Uit die tijd dateren ook de oudste bewoningssporen in deze nattere delen van de wijk. Op meerdere plaatsen is vastgesteld dat de perceelsgrenzen al uit deze tijd stammen.³⁷ Het straten- en perceelspatroon dat in de late middeleeuwen ontstond, zou tot in de jaren dertig grotendeels intact blijven.

De Jacobikerk, de parochiekerk van deze wijk, wordt voor het eerst genoemd in 1173, maar is vermoedelijk een halve eeuw ouder. De huidige kerk dateert uit de dertiende eeuw en is in de daarop volgende eeuwen meerdere malen vergroot. Aan de west- en noordzijde werd dit deel van de stad begrensd door de stadswal en de stadsmuur en vanaf de zestiende eeuw door de omwalling met bastions.

In de loop van de eeuwen werd het hele gebied volgebouwd, een proces dat begin twintigste eeuw voltooid was. In de loop van de eeuwen veranderde dit deel van de stad van een welvarende wijk in de veertiende eeuw in een

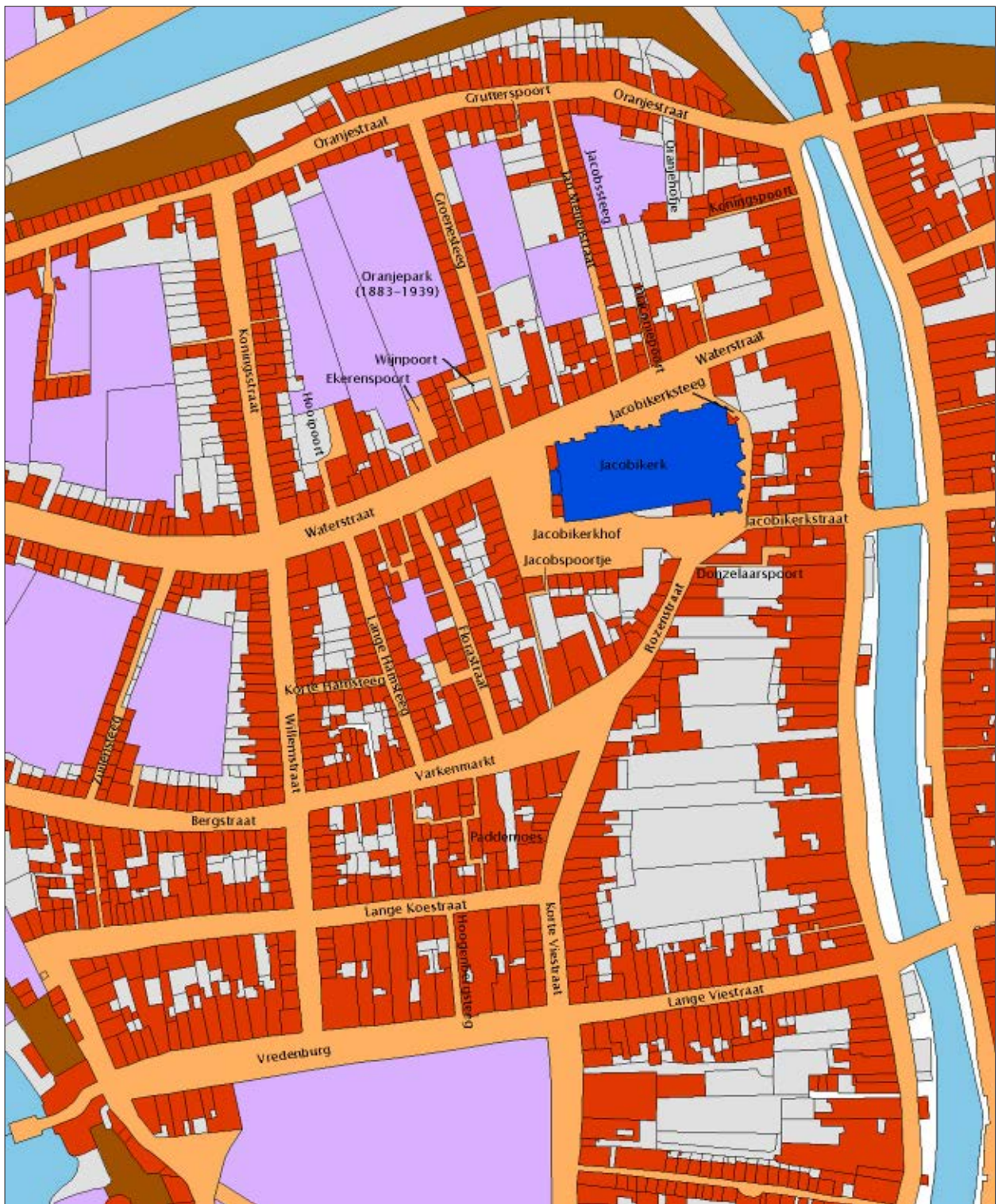
arme volksbuurt in de negentiende en vroege twintigste eeuw.³⁸ Op de kadastrale kaart van 1832 (afb. 3.3) is te zien dat er binnen de blokken nog vrij veel open ruimte in de wijk was. Vooral in de tweede helft van de negentiende eeuw en de eerste jaren van de twintigste eeuw is er veel gebouwd. Veel van de middeleeuwse bebouwing werd daarbij vervangen. Deze nieuwe huizen werden vaak op de oude middeleeuwse funderingen gebouwd. Er werden tal van stegen en poorten aangelegd die toegang gaven tot de terreinen binnen de blokken, die oorspronkelijk als moestuin of erf gediend hadden. Hier werden tal van goedkope huizen voor de snel toenemende (arme) arbeidersbevolking gebouwd. De percelen werden steeds verder opgesplitst en de huizen opgedeeld. Vooral in het noordelijke deel van de wijk, waar in 1832 nog veel open ruimte te zien is, verschenen vele stegen en binnenplaatsen met kleine woningen. Op oude kaarten zijn wel de belangrijkste straten te herkennen, maar de vele smalle stegen en binnenplaatsen ontbreken. De oudste gedetailleerde kaart van de wijk is de kadastrale kaart uit 1832. Een deel van de stegen is op de kaart uit 1832 al zichtbaar. Zo bestonden onder meer de Wijnpoort, Ekerenspoort en Jacobssteeg al, maar bij voorbeeld de dichte bebouwing van de Hooipoort was er nog maar voor een klein deel. Eén terrein bleef vrij altijd van bebouwing. In 1883 werd op het Van Eekerenplein tussen de Groenesteeg en de Koningsstraat het Oranjepark aangelegd.³⁹ Voor de aanleg van dit park hoefde maar een beperkt aantal huizen gesloopt te worden.

De bevolking groeide, de bevolkingsdichtheid was groot en in de vroege negentiende eeuw nam de sociale segregatie toe. Wijk C werd een echt arme wijk, waar de sanitaire omstandigheden erbarmelijk waren.⁴⁰ Bij de cholera-epidemieën werd deze wijk hard getroffen. In de late negentiende eeuw ontstond het besef dat het gevaar voor epidemieën in de overbevolkte, onhygiënische wijken groot was. Artsen en bestuurders pleitten voor het slopen van de ongezondste sloppen en stegen.⁴¹ De uitbreiding van de stad werd beter gepland en er kwamen normen voor de breedte van de straten. In 1901 werd de Woningwet aangenomen, die de lokale overheden verplichtte tot toezicht op de woonomstandigheden.

Sloop en herontwikkeling

Al in 1868 was er een plan voor de aanleg van nieuwe straten in het noordelijke deel van Wijk C. Dit plan is echter nooit uitgevoerd (afb. 3.4). De oudste plannen voor de aanleg van de huidige Sint Jacobsstraat van Berlage en Holsboer dateren al uit 1920 en 1924. Deze nieuwe straat moest het Vredenburg met de nieuwe wijk Pijlsweerd gaan verbinden en de binnenstad ontsluiten voor het toenemende autoverkeer. In 1934 werd begonnen met de sloopwerkzaamheden en de nieuwe verbinding was in 1939 gereed.

De aanleg van de Sint Jacobsstraat sloeg een brede bres in de middeleeuwse bebouwing en het stratenpatroon. Op de plantekening uit 1932 is te zien dat er niet alleen

Afb. 3.3 Uitsnede uit de kadastrale kaart uit 1832. De Oranjestraat kreeg deze naam pas in de 1863 en heette in 1832 nog Zandstraat, de Koningsstraat heette nog 't Zand en de Willemstraat was nog onder de naam Catharijnestraat bekend. Bron: www.gishis.nl.

Afb. 3.4 Al in 1868 waren er plannen om nieuwe, bredere wegen aan te leggen in Wijk C. Dit plan is echter nooit uitgevoerd. Bron: Het Utrechts Archief, cat.nr. 212062.

Afb. 3.5 Kaart van het plangebied uit 1931 of 1932 met de plannen voor de aanleg van de Sint Jacobsstraat . In geel de eerste sloopfase, in rood de tweede fase. De laatste panden zijn uiteindelijk pas in de jaren zestig gesloopt. Bron: Het Utrechts Archief, cat.nr. 214085.

Afb. 3.6a Luchtfoto uit 1949, richting het zuidwesten. Midden onder de Jacobikerk en bovenaan de oude Jaarbeursgebouwen op het Vredenburg. Veel van de braakliggende percelen zijn tijdelijk als parkeerplaats in gebruik, in afwachting van particulier initiatief tot herontwikkeling. Bron: Het Utrechts Archief, cat.nr. 84733.

Afb. 3.6b Foto uit 1955 of 1956, richting het noorden. Links de Jacobikerk, op de achtergrond de in 1977 gesloopte Sint-Monikakerk. De deels nog smalle tweebaans Sint Jacobsstraat ligt over de voormalige Florastraat en het Jacobikerkhof. De laatste huizen aan de Florastraat zijn nog niet gesloopt (links). Bron: Het Utrechts Archief, cat.nr 401036.

ruimte voor een nieuwe, brede weg werd gemaakt, maar dat ook aangrenzende blokken grotendeels afgebroken werden, waarbij straten en stegen, zoals de Florastraat, Spiegelpoort, Paddemoes, Groenesteeg, Hooipoort en Wijnpoort geheel verdwenen (afb. 3.5). Ook het Oranjepark is voor de aanleg van de Sint Jacobsstraat opgeofferd. Op foto's (afb. 3.6a, b) is te zien dat de sloop van de oude bebouwing tot in de jaren zestig geduurd heeft en dat grote delen van het gebied vele jaren braak gelegen hebben of als parkeerplaats gediend hebben. De laatste huizen aan de Florastraat zijn bij voorbeeld pas begin jaren zestig gesloopt. De nieuwe bebouwing langs de Sint Jacobsstraat was pas eind jaren zestig gereed. De gemeente Utrecht liet het bouwen van nieuwe kantoren en winkelpanden langs de nieuwe verbindingssas namelijk over aan het initiatief van de ondernemers, waardoor het lang geduurd heeft voordat alle braakliggende percelen weer bebouwd werden.⁴²

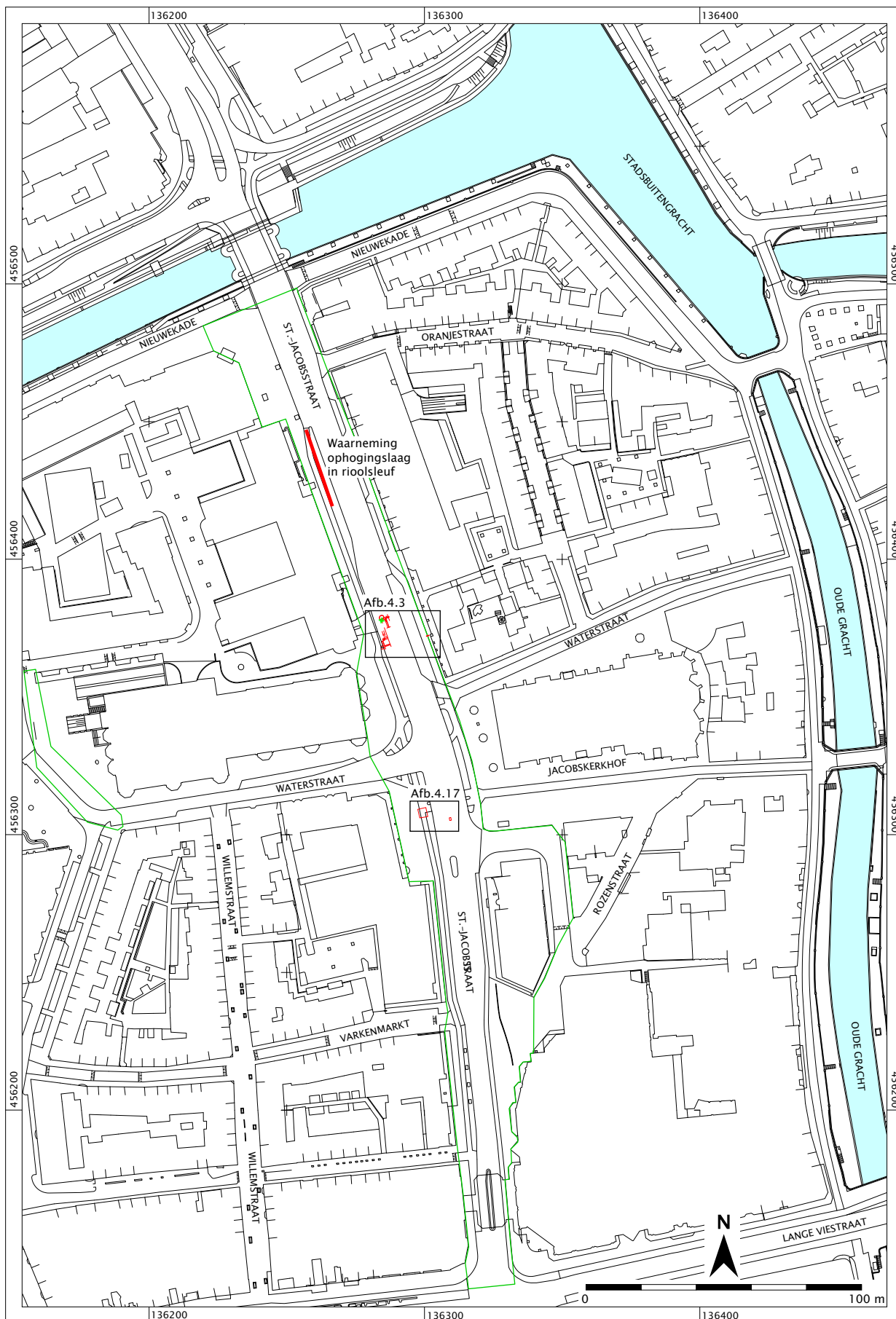
In de jaren zeventig en tachtig eiste de stadsvernieuwing opnieuw een deel van de oude bebouwing van Wijk C op. Op de kaart met eerder uitgevoerd archeologisch

onderzoek (afb. 2.1) en op een recente luchtfoto van dit deel van de stad (afb. 3.7) is te zien dat een groot deel van de (post)middeleeuwse bebouwing inmiddels verdwenen is. Bij veel van de stadsvernieuwingprojecten in de jaren zeventig en tachtig is archeologisch onderzoek uitgevoerd.

De herinrichting van de Sint Jacobsstraat in 2014-2015 bood de kans om onderzoek te doen naar de bebouwing die in de jaren dertig tot zestig gesloopt is. Dit is meestal zonder archeologisch of bouwhistorisch onderzoek gedaan, en hoewel er veel foto's van de gesloopte gebouwen zijn, is de ouderdom en bouwhistorische geschiedenis van de panden onbekend. Veel van de gesloopte gebouwen stamden bovendien uit de tweede helft van de negentiende eeuw of uit de vroege twintigste eeuw. Van de voorafgaande, middeleeuwse bebouwing is veel minder bekend.

Afb. 3.7 Luchtfoto uit 1980 waarop goed te zien is welke tol de stadsvernieuwing geëist heeft. Een groot deel van de middeleeuwse bebouwing is gesloopt en het stratenplan is veranderd. Alleen het deel van Wijk C linksonder op de foto is nog authentiek en ook langs de Oude Gracht staat de middeleeuwse bebouwing nog overeind. Foto richting het noorden. Bron: Het Utrechts Archief, cat.nr. 85111.

Afb. 4.1 De allesporenkaart van het onderzoek.

4 Sporen en vondsten

4.1 Inleiding

In een groot deel van het plangebied zijn bij het archeologische onderzoek geen archeologische sporen waargenomen, omdat de bovenste meter van de bodem in het plangebied vrijwel geheel verstoord is door de vele kabels en leidingen (afb. 4.1). Bij de aanleg van de Sint Jacobsstraat is bovendien een pakket ophoogzand aangebracht, waardoor deze straat duidelijk hoger ligt dan het oorspronkelijke maaiveld. Dit is goed te zien op foto's uit het einde van de jaren vijftig en het begin van de jaren zestig. De laatste huizen aan de voormalige Florastraat, die tijdelijk nog een nieuw huisnummer aan de Sint Jacobsstraat gekregen hebben, staan duidelijk lager dan het nieuwe wegdek (afb. 4.2).

Alleen in de diepere cunetten voor het riool en de stadsverwarming zijn sporen aangetroffen. Deze leidingen zijn grotendeels in bestaande cunetten aangelegd, waarbij de oude buizen verwijderd zijn. Plaatselijk waren de nieuwe leidingsleuven echter breder dan de oude of lagen ze op een andere plaats. Dit zijn de locaties waar sporen zijn waargenomen. De waargenomen sporen en structuren bevonden zich in de profielen en op de bodem van de cunetten. Ook hier was de ondergrond in de jaren dertig tot vijftig, bij de sloop van de oude bebouwing en de aanleg van de Sint Jacobsstraat, diep verstoord. Er is rondom de aangetroffen structuren vrijwel geen spoor van de oorspronkelijke bodemopbouw waargenomen. De muren en andere stenen structuren waren vrijwel geheel omgeven door (sub)recent zand. Slechts plaatselijk, zoals

bij de waterkelder en de beerput, zijn er restanten van oudere antropogene lagen waargenomen. Deze middeleeuwse ophogingslagen zijn bij veel opgravingen in Wijk C waargenomen. In de twaalfde tot vijftiende eeuw zijn de lager gelegen delen van het gebied opgehoogd met klei, mest en afval. Bij het booronderzoek in 2014 zijn meerdere ophogingslagen aangetroffen, die echter niet gedateerd konden worden. Bij het booronderzoek bleek dat de top van de ophogingslagen zich op circa 50 cm onder het maaiveld bevond. Omdat de werkzaamheden veelal in oude cunetten zijn uitgevoerd, werden deze lagen hier veel dieper pas aangetroffen.

Op twee plaatsen binnen het plangebied zijn archeologische structuren waargenomen. Deze twee sporenclusters lagen circa 75 m uit elkaar. Het noordelijke cluster bevond zich onder de voormalige Wijnpoort, een doodlopende steeg aan de westkant van de Groenesteeg, die bij de aanleg van de Sint Jacobsstraat verdwenen is. Hier zijn funderingen, een kelder en een beerput waargenomen. Hier vlakbij is een muur van een gebouw aan de voormalige Groenesteeg gedocumenteerd. Ook de Groenesteeg is bij de aanleg van de Sint Jacobsstraat verdwenen. Het tweede cluster sporen, bevond zich ter plaatse van de huizen die tot eind jaren dertig aan het Jacobskerkhof gestaan hebben. Hier zijn een waterkelder en een goot of riool waargenomen.

Op een derde waarnemingslocatie, verder naar het noorden, zijn in een cunet in de Sint Jacobsstraat plaatselijk de (post)middeleeuwse ophogingslagen waargenomen.

Afb. 4.2 De laatste huizen aan de voormalige Florastraat in 1962, die door de grootschalige sloop aan de Sint Jacobsstraat zijn komen te staan. Duidelijk is te zien dat de nieuwe straat hoger ligt. Bron: Het Utrechts Archief, cat.nr. 20034.

4.2 Sporen aan de Wijnpoort en de Groenesteeg

Het noordelijke sporencluster bevond zich ter plaatse van de voormalige Wijnpoort en de Groenesteeg (afb. 4.3). De Groenesteeg was een smalle straat die van het Jacobskerkhof in noordelijke richting naar de Oranjestraat liep. De Wijnpoort was een L-vormige zijsteeg van de Groenesteeg, die ook een smalle ingang had aan de Waterstraat tussen de nummers 45 en 53 (afb. 4.4, 4.5a, 4.5b). De Wijnpoort had geen eigen huisnummers. De huizen hadden een nummer van de Groenesteeg of de Waterstraat, waarbij de nummers Groenesteeg 4 t/m 14 (even nummers) aan de Wijnpoort lagen en de nummers 47-51 en 59-61 (oneven nummers) aan de Waterstraat. De laatstgenoemde huizen grensden met de achterkant aan de Wijnpoort en ze hadden hun voordeur aan de Ekerenspoort. De Groenesteeg, de Wijnpoort en de Ekerenspoort zijn eind jaren dertig bij de aanleg van de Sint Jacobsstraat verdwenen; de Waterstraat bestaat nog altijd, maar het westelijke deel van deze straat ligt niet meer op zijn oude plaats. De straat is hier enige tientallen meters naar het zuiden opgeschoven.⁴³

De Groenesteeg en de Wijnpoort zijn al te herkennen op de kaart uit 1572 van Braun en Hogenberg (afb. 4.6). Op deze kaart is goed te zien dat het gebied rond de Wijnpoort een bebouwd eiland vormt binnen een dan nog grotendeels onbebouwd gebied. Goed te zien is ook dat er aan de westkant nog vrijwel geen bebouwing langs de Groenesteeg staat. Het gebied lijkt vooral uit erven en tuinen te bestaan. Dat de hoek van de Groenesteeg (met de Wijnpoort) en de Waterstraat al vroeg bebouwd is, sluit

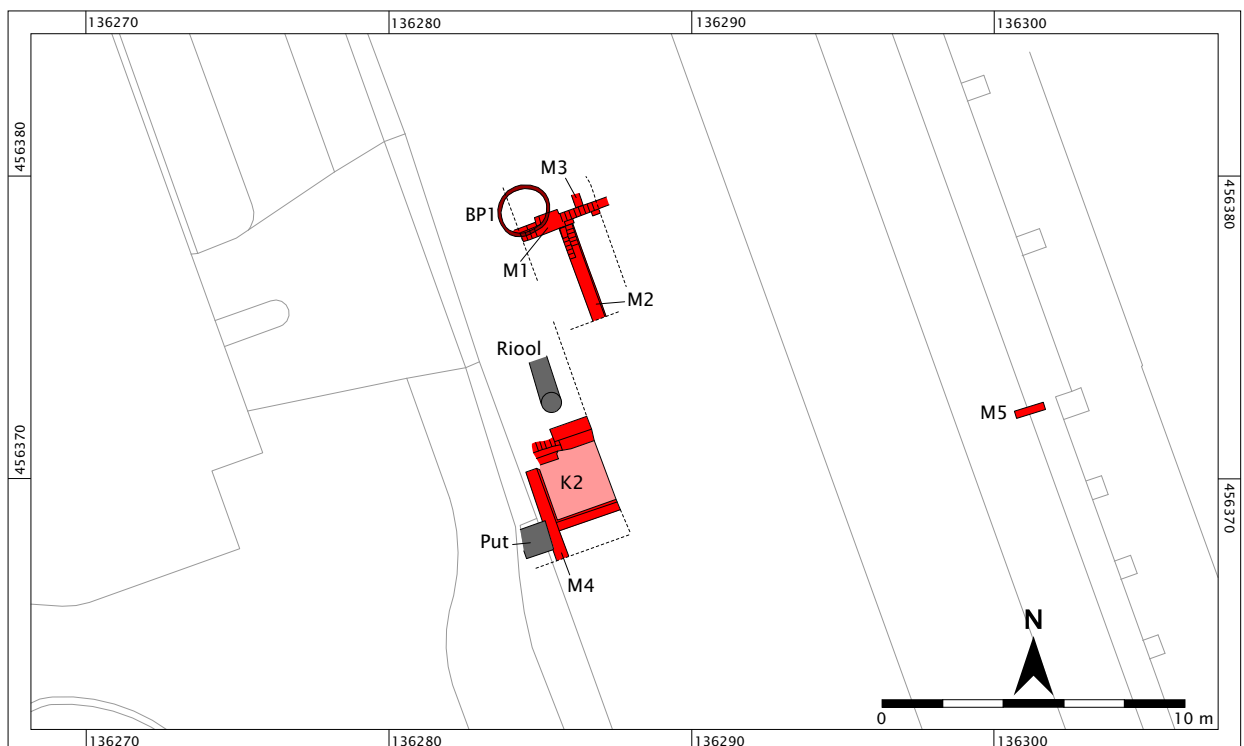
aan bij de waarneming van laatmiddeleeuwse bebouwing tijdens het archeologische onderzoek. Hier liggen de oeverwal en de oude bedding van de Vecht, waardoor het er hoger en droger was. Enige tientallen meters naar het westen zijn in 1974 de schepen gevonden (afb. 2.1).

Kelder 2

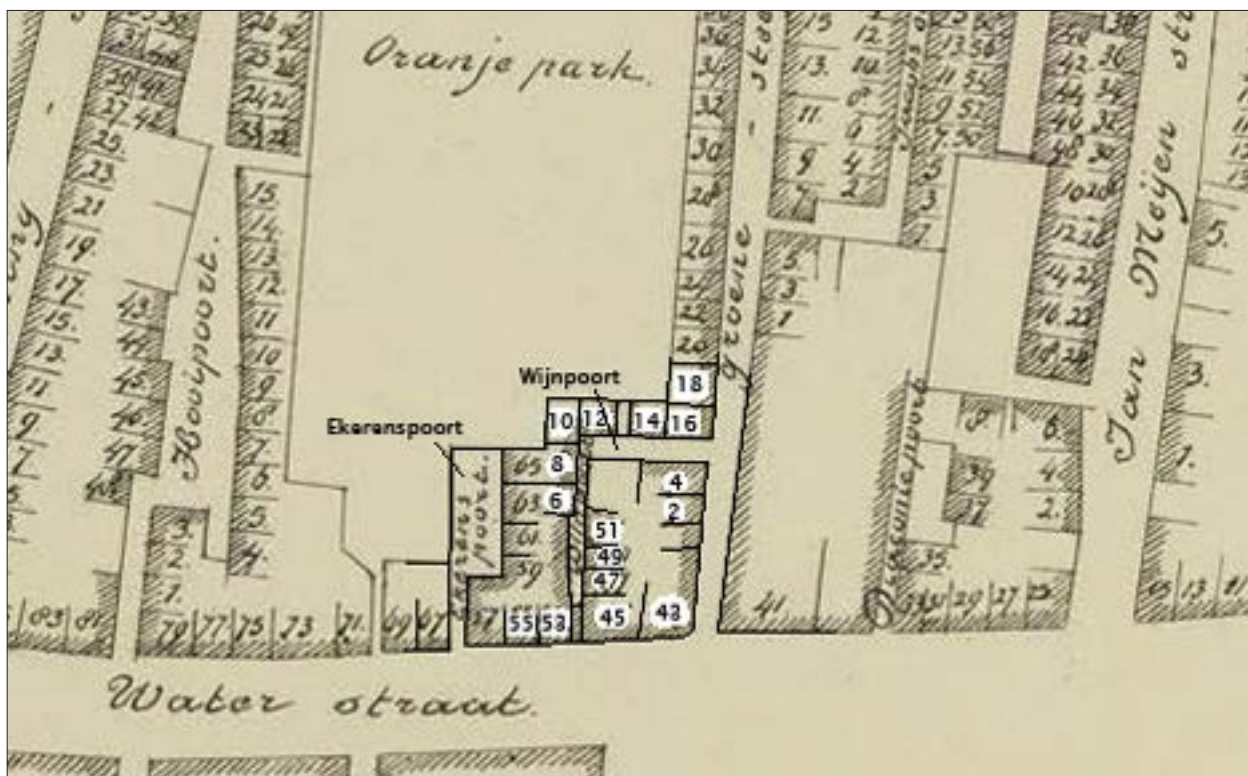
Kelder 2 bevond zich onder een huis aan de Wijnpoort met het huisnummer Groenesteeg 8. Tegen de kelder is muur 4 aangetroffen (afb. 4.7, 4.8). Dit was achtergevel van het bijbehorende huis, die tevens als westelijke keldermuur fungeerde. De kelder was (binnenmaat) 2,65 m breed, de lengte is niet bekend omdat de kelder slechts gedeeltelijk is vrijgegraven. De bovenkant van de resterende keldermuren bevond zich 90 cm onder het huidige maaiveld. De kelder was gevuld met puin, waarschijnlijk van de sloop van het bijbehorende huis. Dit puin is tijdens de begeleiding verwijderd. In de keldervulling zijn 50 vondsten aangetroffen (vnr. 1, tabel 4.1, afb. 4.9 en 4.10). Het vondstmateriaal dateert uit de zeventiende eeuw.⁴⁴ Een fragment van een zeer recente witte wandtegels zal tijdens de werkzaamheden in de keldervulling terechtgekomen zijn.

De noordelijke en zuidelijke keldermuren van de kelder, waar het tongewelf op rustte, waren 35 cm dik. Het gewelf was vrijwel geheel verdwenen, alleen de eerste steenlagen van de gewelfaanzet waren nog aanwezig. De binnenzijde van de kelder was gepleisterd.

Onderaan waren de muren verdikt, mogelijk zaten er achter de pleisterlaag tegels tegen de wand. Door het pleisterwerk was dit echter niet met zekerheid vast te stellen. Het baksteenformaat van de kelder was 26,5x13x4,7

Afb. 4.3 Uitsnede uit de allesporenkaart met de sporen die rond de voormalige Wijnpoort aangetroffen zijn.

Afb. 4.4 Uitsnede van de kadastrale kaart uit 1897. Bron: Het Utrechts Archief, cat.nr. 214226.

Afb. 4.5a Foto van 7 juli 1934, in noordwestelijke richting genomen vanaf de toren van de Jacobikerk met eronder een uitsnede. De Groenesteeg loopt midden door het beeld, linksonder is de Wijnpoort te zien. Linksboven ligt het Oranjepark. Bron: Het Utrechts Archief, cat.nr. 42642.

cm, wat de kelder in de zestiende eeuw dateert. De kelder had een vloer van roodbakende plavuizen van 15x15 cm. De vloertegel uit de keldervulling (vnr. 1) zal waarschijnlijk uit de keldervloer afkomstig zijn.

Er waren nog drie treden van de gemetselde keldertrap aanwezig (afb. 4.11). De onderste twee treden waren nog compleet, van de bovenste trede restte nog maar een paar bakstenen. De onderste trede was 30 cm hoog, de andere twee 20 cm.

Muur 4

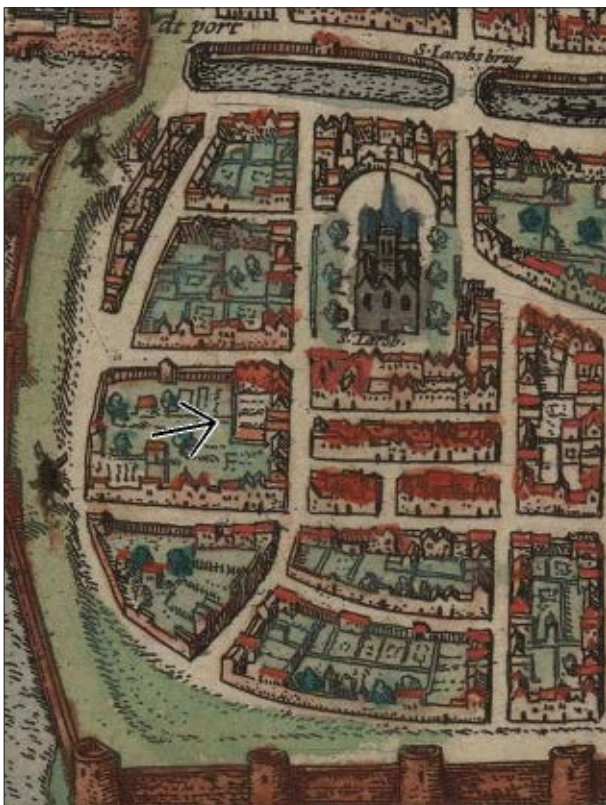
Deze fundering (muur 4) was bovenaan anderhalf steens breed (33 cm). Onderaan verbreedde de muur zich tot 38 cm. Het waren vrije grote, maar tamelijke platte stenen, die uit de late middeleeuwen dateren. De noord- en zuidmuur van kelder 2 stonden koud tegen muur 4 aan. Deze muur was de achtergevel van het middeleeuwse pand dat tot 1865 op plaats stond van het in dat jaar gebouwde huis Groenesteeg 8. Bij de bouw van deze nieuwe huizenrij zal de oude fundering waarschijnlijk hergebruikt zijn. Gezien de diepte van de fundering zal het oude huis ook onderkelderd geweest zijn. Er zijn echter geen resten van een oudere kelder aangetroffen.

Beerput

Deze beerput was nog vrijwel intact; de gemetselde koepel was onbeschadigd, slechts aan de westzijde was de wand beschadigd (afb. 4.12, 4.13). Dit was enige weken eerder bij graafwerkzaamheden voor een leidingcunet gebeurd. Omdat de strakke planning van de wegwerkzaamheden toen geen archeologische documentatie toeliet, is er

Afb. 4.5b Twee foto's van de Wijnpoort, in westelijke richting genomen vanuit de Groenesteeg. Links in 1924, rechts in 1934. De dakkapel is naar het linker huis verplaatst en er is een grote schoorsteen geplaatst op het rechter huis. Bron: Het Utrechts Archief, cat. nrs. 74368 en 74369.

Afb. 4.6 De Wijnpoort en omgeving op een uitsnede van de kaart van Braun en Hogenberg uit 1572. Het noorden is links. De latere dichte bebouwing ontbreekt op veel plaatsen nog; er zijn nog grote tuinen en erven. Bron: Het Utrechts Archief, cat.nr. 214006.

besloten om de beerput op een later moment weer op te zoeken. De bovenkant van de nog intacte koepel bevond zich circa 1,2 m onder de bovenkant van het wegdek.

Om verzakkingen van het wegdek te voorkomen moest de beerput opgevuld worden met zand. Hiervoor is na documentatie de koepel verwijderd. De rest van de put is nog onverstoord in de bodem aanwezig. De beerput lag gedeeltelijk onder muur 1.

De schacht van de beerput is gemaakt van los gestapelde kloostermopfragmenten van $? \times 14 \times 6$, $? \times 14,5 \times 6$, $? \times 14 \times 6,5$ en $? \times 15 \times 7,5$ cm, wat hem in de veertiende of vijftiende eeuw dateert. Het is echter goed mogelijk dat het een jongere beerput is die van oude, hergebruikt bakstenen gemaakt is.

Er is geen glijgoot waargenomen en ook de onderkant is niet gezien. De beerput was grotendeels leeg, onderin lagen puin en zand. Waarschijnlijk is dat er enige weken eerder in terechtgekomen toen hij ontdekt en beschadigd werd. Er was beeraanslag aanwezig op de wanden, maar er is geen beerlaag gezien. Mogelijk was er onderin de put, onder de laag stenen en zand, nog beer aanwezig. Deze beerput bevond zich achter een huis aan de Wijnpoort (huisnummer Groenesteeg 10), maar heeft bij de (laat)midleeeuwse voorganger van dat huis gehoord. Dat oude huis is in 1865 vervangen door het pand dat in de jaren dertig gesloopt is.

Afb. 4.7 Kelder 2 en muur 4, gezien in noordwestelijke richting.

Afb. 4.8 Kelder 2 en muur 4, gezien in zuidelijke richting.

Afb. 4.9 Bronzen gesp uit de vulling van kelder 2.

Aardewerk		
Roodbakkend	7	Groen glazuur
Witbakkend	3	
Majolica	2	
Steengoed	1	
Pijpaarde	12	
Metaal		
Ijzer	3	Scharnier, bevestiging regenpijp, spijker Gesp
Brons	1	
Leisteen	1	Compleet, 15,3x15,3x2,3 cm
Dierlijk bot	10	
Wandtegel	8	
Vloertegel	1	

Tabel 4.1 Het vondstmateriaal uit de vulling van kelder 2.

Funderingen1-3

Bij het opzoeken van de bovengenoemde beerput zijn drie funderingen van muren ontdekt (afb. 4.14). De funderingen bevonden zich zo diep in de ondergrond dat ze niet door de werkzaamheden bedreigd werden. Ze kwamen onverwacht aan het licht tijdens het zoeken naar de beerput. Na de waarneming zijn ze weer met zand bedekt en ze zijn dan ook nog in situ aanwezig.

Muur 1 is gemetseld van bakstenen van 28,5x14,5x6 cm, wat wijst op een datering in de eerste helft van de zestiende eeuw. In deze tot 60 cm brede, zware muur bevinden zich meerdere versnijdingen. De muur staat op de oudere beerput (beerput 1). Deze muur vormde de achtergevel van twee panden die waarschijnlijk in of net voor 1865 gesloopt zijn. In 1865 werden er op de plek van deze twee panden twee nieuwe huizen gebouwd (Groenesteeg 10 en 12). Deze huizen zijn bij de aanleg van de Sint Jacobsstraat gesloopt. Bij de bouw van deze twee huizen is gebruik gemaakt van de oude funderingen, iets wat in Wijk C veelvuldig voorkwam.⁴⁵ Van deze jongere huizen is echter niets teruggevonden. De versnijdingen in deze muur duiden mogelijk op een haard.⁴⁶

Muur 2 staat haaks op muur 1 en is iets jonger. Het baksteenformaat is 25,5x13x6 cm, wat wijst op een

Afb. 4.10 Fragmenten van wandtegels uit de vulling van kelder 2.

Afb. 4.11 De trap van kelder 2, gezien in noordelijke richting.

Afb. 4.12 De beerput, gezien richting het noorden.

Afb. 4.13 De beerput, gezien richting het westen. Links is muur 1 te zien.

datering in de zestiende of vroege zeventiende eeuw. Hij staat koud tegen muur 1. Muur 2 was de scheidingsmuur tussen de huizen Groenesteeg 10 en 12.

Bij de opgraving op de hoek van de Waterstraat, de Sint Jacobsstraat en de voormalige Florastraat (afb. 2.1, D) is vastgesteld dat een groot huis uit de veertiende eeuw al snel opgedeeld werd in meerdere kleinere huizen.⁴⁷ Mogelijk is dit hier ook het geval, waarbij de beerput bij het oorspronkelijke (grote) huis hoort. Door de beperkte waarnemingsmogelijkheden blijft er echter veel hypothetisch.

Van muur 3 is slechts een klein deel over. Ook deze muur staat koud tegen muur 1. Hij is 25 cm breed, wat wijst op een baksteenformaat van 25 cm. Door de vele mortelresten was het niet mogelijk om baksteenmaten te meten. Het (vermoedelijke) baksteenformaat wijst op eenzelfde datering als muur 2. Deze muur staat niet op de kadastrale kaart van 1832 of op latere kaarten. Hij staat haaks op de achtergevel en loopt de achtertuin in. Mogelijk is het een muur van aan aanbouw of een tuinmuur.

Bij het vrijgraven van de beerput en muur 1-3 is een kleine hoeveelheid vondstmateriaal verzameld (vnr. 3). Het komt echter allemaal uit verstoorde context en dateert tussen de vijftiende tot en met de twintigste eeuw.

Muur 5

Muur 5 is slechts voor een klein deel gezien in een kabelsleuf (afb. 4.15). Hij is gemetseld van kloostermoppen van 30x7 cm, die de muur in de veertiende eeuw

Afb. 4.14 De muren 1-3, gezien richting het noorden. De beerput is nog niet zichtbaar, hij bevindt zich onder de donkere plek links (aangegeven met een rode pijl).

Afb. 4.15 Muur 5 ligt nu onder het oostelijke trottoir van de Sint Jacobsstraat, maar hoorde bij een huis aan de verdwenen Groenesteeg. Gezien richting het noorden.

dateren. De bovenkant van de 60 cm brede muur bevond zich op 70 cm onder het huidige maaiveld; de onderkant is niet gezien. Er waren zes steenlagen zichtbaar. Bij deze muur zijn geen vondsten aangetroffen. Deze muur was de noordelijke zijmuur van het pand Groenesteeg 2. Het aangrenzende pand (nummer 4) lijkt later gebouwd te zijn. In 1832 is het perceel waar in de late negentiende eeuw nummer 4 staat nog onbebouwd. Het wordt dan omschreven als het erf van nummer 2, in bezit van Dirk Donker.⁴⁸ Op afb. 4.4, 4.5 en 4.6 is te zien dat dit perceel later wel bebouwd is.

Ophogingslagen

Rondom de muren en de kelder waren geen oude ophogingslagen meer aanwezig. Er is echter niet dieper gegraven dan de bovenkant van de muren. Bij de sloop in de jaren dertig is de bodemopbouw tot op dit niveau verstoord. Op een dieper niveau zijn mogelijk nog wel antropogene lagen aanwezig. Bij de beerput was een donkergrijze tot zwarte laag met baksteenpuin zichtbaar. Er is echter geen dateerbaar vondstmateriaal aangetroffen. Bij eerdere opgravingen in de omgeving zijn ophogingslagen uit de twaalfde tot vijftiende eeuw aangetroffen. Toen zijn grote delen van de wijk in fasen opgehoogd met klei, afval en mest (zie hoofdstuk 2). Gezien het baksteenpuin in de laag is een datering in de veertiende of vijftiende eeuw waarschijnlijker dan een vroege datering.

Conclusie Wijnpoort/Groenesteeg

Op de hoek van de Waterstraat en de Groenesteeg is al vroeg bebouwing aanwezig, zoals op de kaart uit 1572 van Braun en Hogenberg te zien is (afb. 4.6). De aangetroffen sporen dateren uit de veertiende tot zeventiende eeuw. Hoe de huizen uit deze tijd eruit zagen, is niet bekend. De oorspronkelijke bebouwing is in 1865 gesloopt, waarna er vier nieuwe huizen gebouwd zijn (Groenesteeg 8-14, even nummers).⁴⁹ Bij de bouw van deze arbeiderswoningen is gebruik gemaakt van de oude funderingen. Ook bij andere opgravingen in Wijk C is waargenomen dat de huizen uit de tweede helft van de negentiende eeuw en de vroege twintigste eeuw op de oude funderingen van hun middeleeuwse voorgangers gebouwd zijn.⁵⁰ De huizen langs de westzijde van de Groenesteeg (nrs. 16 en hoger) waren nog iets jonger en dateerden uit 1908.⁵¹ De percelering veranderde niet; de middeleeuwse percelensindeling bleef tot in de jaren dertig bestaan. De percelen werden wel verder opgedeeld, maar de hoofdlijnen blijven goed herkenbaar. Op de kaart van 1897 zijn deze nog grotendeels hetzelfde als op de kadastrale kaart van 1832 (afb. 4.16).

4.3 Sporen aan het Jacobskerkhof

Aan het voormalige Jacobskerkhof zijn twee structuren waargenomen: een waterkelder en een goot (afb. 4.17). Dit gedeelte van Wijk C ligt op geul- en/of beddingafzettingen direct ten zuiden van de oeverwal van de Vecht.⁵² Bij de vlakbij gelegen opgraving op de hoek

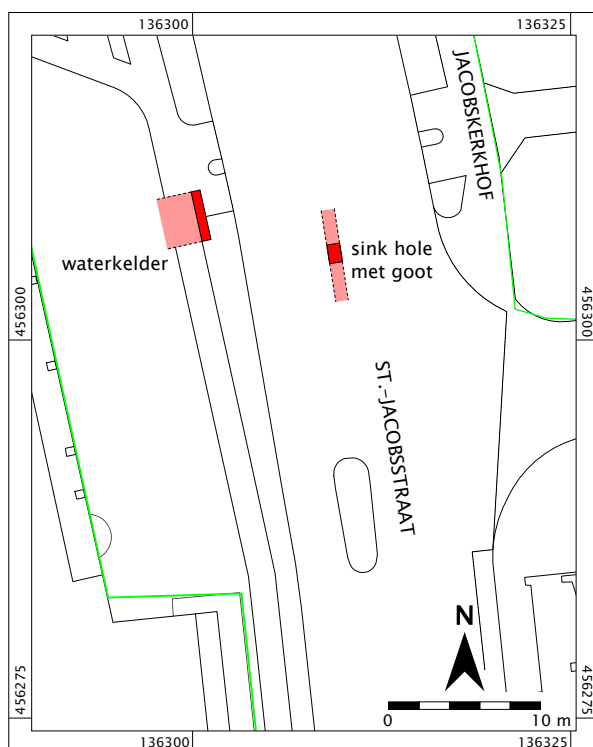
Afb. 4.16 De sporen (dikkere zwarte lijnen) geprojecteerd op de kadastrale kaart van 1832. De middeleeuwse en zestiende-eeuwse sporen komen goed overeen met de bebouwing in 1832. Het is niet bekend wanneer de huizen op deze kaart gebouwd zijn, maar waarschijnlijk zijn ze laatmiddeleeuws of zestiende-eeuws en zijn ze op de kaart van Braun en Hogenberg uit 1572 te zien. Ze zijn in of net voor 1865 afgebroken. De percelsgrenzen zijn al die eeuwen ongewijzigd gebleven. Bron: www.hisgis.nl.

van de Waterstraat, Sint Jacobsstraat en de voormalige Florastraat zijn sporen van bebouwing vanaf de elfde eeuw gevonden.⁵³ Rondom de Jacobikerk stonden tot in de late jaren dertig huizen (afb. 3.4 en 4.18). Het kerkhof is al in de zestiende eeuw in onbruik geraakt en overbouwd. Bij de opgraving aan de Rozenstraat is een kelder uit de zestiende eeuw gevonden die op een aantal menselijke skeletten stond.⁵⁴ De bij de huidige begeleiding waargenomen sporen bevonden zich echter net ten zuiden van het voormalige kerkhof. Al op de kaart van Braun en Hogenberg uit 1572 is hier bebouwing te zien (afb. 4.19). Op een schilderij van Isaac Ouwater uit 1780 zijn op de achtergrond de huizen aan het Jacobskerkhof te zien (afb. 4.20).⁵⁵

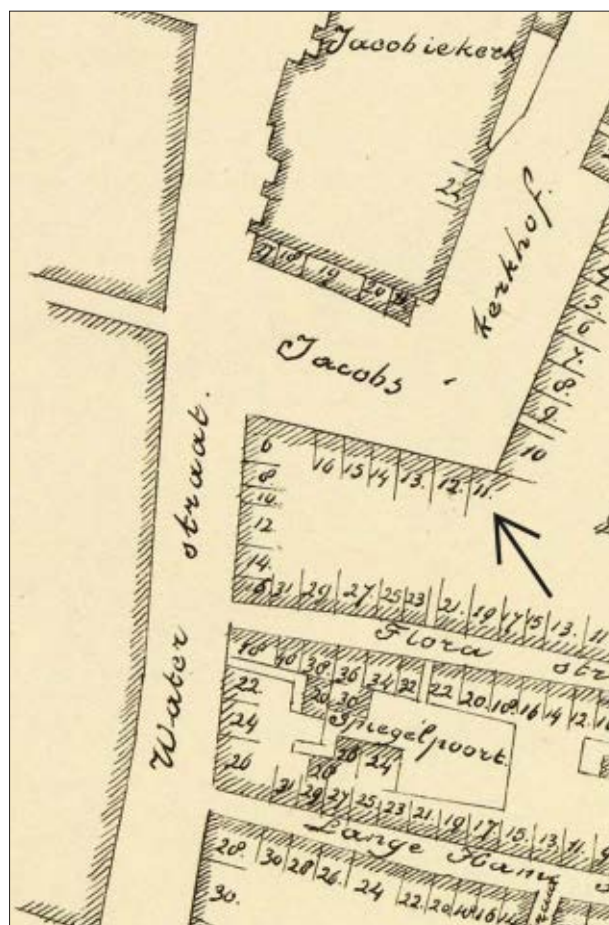
De huizen die in de jaren twintig en dertig gefotografeerd zijn, zijn echter niet middeleeuws, maar dateren uit de tweede helft van de negentiende eeuw. De middeleeuwse bebouwing is toen gesloopt, waarna er nieuwe huizen op de oude funderingen gebouwd zijn (afb. 4.21, 4.22). Deze huizen zijn eind jaren dertig gesloopt bij de aanleg van de Sint Jacobsstraat (afb. 4.23).

Kelder 1

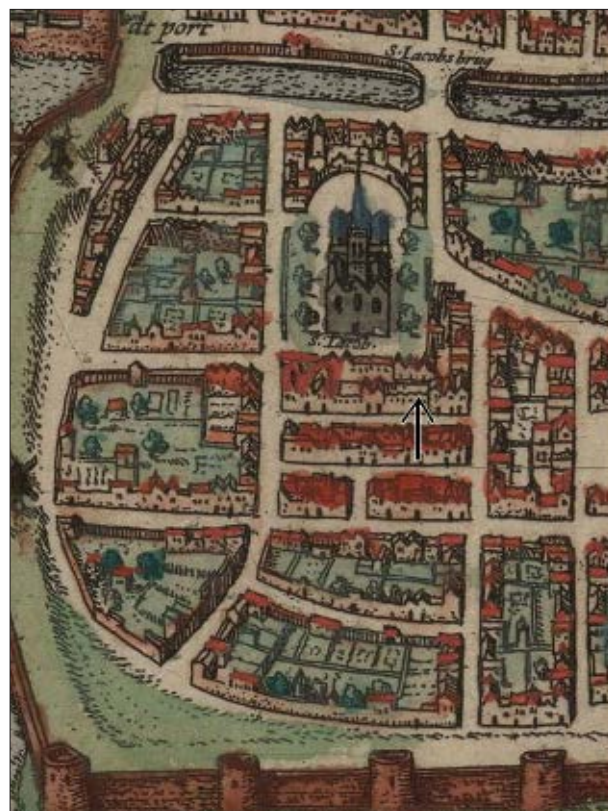
Dit is een waterkelder, die op basis van het baksteenformaat (24,5x11,5x4,5 cm) in de late zeventiende eeuw gedateerd kan worden.⁵⁶ De oostelijke kopse wand was zichtbaar in de sleuf (afb. 4.24). De bovenkant van het tongewelf van de kelder bevond zich maar 15 tot 20 cm

Afb. 4.17 Uitsnede uit de allesporenkaart met de sporen bij het voormalige Jacobskerkhof.

Afb. 4.18 Uitsnede uit de kaart uit 1897. De pijl geeft de locatie van de sporen aan. Bron: Het Utrechts Archief, cat.nr. 214227.

Afb. 4.19 Uitsnede uit de kaart van Braun en Hogenberg uit 1572. De pijl geeft de locatie van de sporen aan. Bron: Het Utrechts Archief, cat.nr 214006.

Afb. 4.20 De St. Jacobskerk met omgeving uit 1780 door Isaac Ouwater. Onder en achter de huizen op de achtergrond zijn de sporen aangetroffen. Bron: www.centraalmuseum.nl. In zwart-wit staat de afbeelding in De Meyere 1988, 237.

Afb. 4.21 Varkensmarkt op het Jacobskerkhof, in de jaren tussen 1925 en 1930, foto genomen richting het westen. Op de achtergrond de huizen aan het Jacobskerkhof. Bron: Het Utrechts Archief, cat.nr. 41459.

Afb. 4.22 De Rozenstraat (links) en het Jacobskerkhof in 1929, foto genomen richting het westen. Op de achtergrond de huizen aan het Jacobskerkhof. Bron: Het Utrechts Archief, cat.nr. 69637.

Afb. 4.23 De huizen aan het Jacobskerkhof in 1936, vlak voor de sloop. Een deel is de huizenrij is al gesloopt. Foto richting het zuidwesten. Onder en achter deze huizen zijn de waterkelder en de goot gevonden. Bron: Het Utrechts Archief, cat.nr. 58942.

onder het huidige straatniveau. De onderkant bevond zich onder het ontgravingsniveau en is niet gezien. De kelder was 2,06 m breed.

De wanden van de waterkelder bestaan uit twee halfsteens muren met hetzelfde baksteenformaat, die grotendeels koud tegen elkaar staan. Toch is er sprake van één bouwphase. Aan de kopse wand is de buitenste laag stenen grotendeels verdwenen en onderin de wand zit een gat. De bovenste helft van de wand (de dichtzetting van het tongewelf) is halfsteens. De binnenzijde van het onderste gedeelte van de waterkelder is bekleed met rode gegla- zuurde plavuizen van 21,5x21,5x3,2 cm (afb. 4.25). Het gewelf is anderhalve steen dik. De binnenste laag bestaat uit op de zijkant liggende stenen; de laag stenen daarboven ligt op de platte zijde en haaks op deze laag. Deze buitenste laag bestaat uit kleinere stenen van 22,5x9,5x4,5 cm. Het gewelf is aan de binnenzijde bepleisterd.

Tijdens de archeologische begeleiding is alleen de oostelijke kopse zijde van de kelder gezien. De rest van de bovenkant van de kelder was in het verleden reeds ernstig verstoord bij de aanleg van leidingen voor de stadsver- warming. Deze buizen zijn door de bovenste helft van de kelder gelegd, die daarbij grotendeels verstoord is. Op een dieper niveau zal de onderste helft van de kelder nog wel bewaard gebleven zijn, maar er werd in dat deel van het plangebied niet zo diep gegraven dat de kelder daar waargenomen kon worden. Het waargenomen deel van de kelder werd, omdat het zich in de wand van de sleuf

bevond, niet bedreigd door de werkzaamheden, en is dus in situ bewaard gebleven.

Goot

Onderin een *sink hole*, dat na het verwijderen van het asfalt zichtbaar werd, is een bakstenen riool of afvoer- goot zichtbaar (afb. 4.26). De goot liep parallel aan de huidige straat, vrijwel onder het midden van de weg. Waarschijnlijk is de bovenkant van deze goot al bij de sloop van de oude bebouwing of de aanleg van de Sint Jacobsstraat beschadigd, waardoor het ophoogzand weg kon stromen en de *sink hole* ontstaan is. Er was circa een halve meter van de goot zichtbaar, maar de werkelijke lengte ervan is onbekend. Het deel dat zichtbaar was, was nog in goede staat. Een goede datering en beschrijving kunnen echter niet gegeven worden. Het gat was te nauw (doorsnede circa 50-60 cm) en te diep om de structuur goed en veilig te kunnen bekijken. De bovenkant van het riool lag circa 1,3 m onder straatniveau, de onderkant op circa 2 m onder het straatniveau. Tot onderin het gat was er geen natuurlijke bodemopbouw te zien, maar slechts recent ophoogzand van de aanleg van de Sint Jacobsstraat en/of van (latere) kabels en leidingen. Er zijn geen vondsten gedaan bij deze waarneming. De goot lag onder de rij huizen die hier tot eind jaren dertig gestaan heeft. De datering van de goot is echter volledig onbekend. Mogelijk hoort hij bij het huizenblok dat rond 1865 op de oude funderingen gebouwd is, maar hij kan ook bij de oudere huizen gehoord hebben. Een jongere datering,

Afb. 4.24 De waterkelder, gezien richting het westen.

van tijdens de aanleg van de Sint Jacobsstraat in de jaren dertig, is echter ook goed denkbaar. Bij de waarneming tijdens de renovatie van de Bijenkorf, iets zuidelijker aan de Sint Jacobsstraat, is een recente gemetselde goot gezien (afb. 2.1, S).⁵⁷ De goot ligt zo diep dat hij geen gevaar loopt bij de werkzaamheden, die hier maar tot 40 cm onder het huidige wegdek gaan. Het spoelgat is opgevuld en de goot kan zonder gevaar voor verdere verstoringen in situ bewaard blijven.

Bodemopbouw

Bij de waterkelder was de oorspronkelijke bodemopbouw deels nog aanwezig. Aan de noordzijde (rechts op afb. 4.24) was er een laag grijze lichte klei te zien. Het vondstmateriaal uit deze kleilaag bestaat uit twee bodems van Langerwehe kannen (vnr. 2, afb. 4.27), een scherp roodbakkerd aardewerk en fragmenten dierlijk botmateriaal (niet verzameld). Dit aardewerk dateert uit de dertiende en veertiende eeuw. Bij eerdere opgravingen in de omgeving zijn ophogingslagen uit de twaalfde tot vijftiende eeuw waargenomen. Aan de zuidzijde van de waterkelder (links op afb. 4.24) is op een hoger niveau een donkergrijze tot zwarte laag met veel baksteenpuin zichtbaar. In deze laag is geen daterend vondstmateriaal aangetroffen.

Conclusie sporen Jacobskerkhof

De waargenomen waterkelder en goot bevonden zich achter en onder een rij huizen, die tot eind jaren dertig aan het Jacobskerkhof gestaan heeft. Al op de kaart van Braun

Afb. 4.25 Detailfoto van de waterkelder. Aan de binnenzijde is de kelder bekleed met roodbakkerd plavuizen.

Afb. 4.26 De niet gedateerde goot onderin de sink hole.

en Hogenberg uit 1572 is op deze plaats een rij huizen afgebeeld. Deze middeleeuwse huizen zijn ook afgebeeld op een schilderij van Isaac Ouwater uit 1780 (afb. 4.20). Op de achtergrond zijn de bedoelde huizen zichtbaar. De kadastrale kaart van 1832 geeft waarschijnlijk in grote lijnen nog de middeleeuwse situatie weer (afb. 4.28). In de tuin achter een van deze huizen lag de waterkelder die bij de begeleiding is waargenomen. Waterkelders lagen vaak achter de huizen.⁵⁸ Deze huizen, die waarschijnlijk een laatmiddeleeuwse oorsprong hebben, zijn in of net voor 1869 gesloopt. Op de funderingen zijn toen nieuwe huizen gebouwd.⁵⁹ Deze negentiende-eeuwse huizen zijn in de jaren dertig gesloopt voor de aanleg van de Sint Jacobsstraat.

Afb. 4.27 De bodems van twee Langerwehe steengoedkannen uit de ophogingslaag naast de waterkelder (vnr. 2).

Afb. 4.28 De waterkelder en de goot geprojecteerd op de kadastrale kaart van 1832. Deze kaart geeft waarschijnlijk nog grotendeels de middeleeuwse situatie weer. Bron: www.hisgis.nl.

Afb. 4.29 Een ongedateerde ophogingslaag in een leidingsleuf in de Sint Jacobsstraat.

4.4 Ophogingslagen

Verder naar het noorden is onder de Sint Jacobsstraat een (donker)grijze tot zwarte organische ophogingslaag vastgelegd (afb. 1.4, 4.1, 4.29). Deze laag was slechts plaatselijk nog aanwezig. Er zijn geen dateerbare vondsten gedaan. Bij eerdere onderzoeken in Wijk C zijn er ophogingslagen uit de twaalfde tot en met de vijftiende eeuw waargenomen.

5 Conclusie en beantwoording onderzoeksvragen

5.1 Conclusie

Hoewel er bij de begeleiding van de herinrichting van de Sint Jacobsstraat niet veel archeologische sporen gevonden zijn, laten de behaalde resultaten zien dat belangrijk is om zulke werkzaamheden archeologisch te begeleiden. Dat er niet veel sporen vastgelegd konden worden, heeft namelijk niets te maken met de afwezigheid van archeologische waarden in de ondergrond. De beperkte resultaten zijn het gevolg van de werkmethode, waarbij er zoveel mogelijk in oude cunetten gegraven is. Slechts zeer beperkt waren er diepere ontgravingen buiten de oude leidingcunetten. Alleen daar waar dieper én buiten de oude cunetten gegraven is, zijn sporen waargenomen. De Sint Jacobsstraat is bovendien enige decimeters verhoogd boven het oude maaiveld aangelegd, waardoor veel sporen zich relatief ver onder het oppervlak bevinden. De resultaten van het onderzoek tonen aan dat er in een groot deel van het onderzoeksgebied waarschijnlijk nog archeologische waarden in de ondergrond aanwezig zullen zijn. Veel van de huizen die in de jaren dertig tot zestig gesloopt zijn dateerden uit de tweede helft van de negentiende of uit de vroege twintigste eeuw. Deze huizen waren echter vaak op de funderingen van hun voorgangers gebouwd. Van de ondiepere funderingen van de recentere huizen is vaak geen spoor meer terug te vinden, maar de diepe (laat)middeleeuwse en zestiende-eeuwse funderingen blijken nog in de ondergrond aanwezig te zijn. Ook kelders en putten zijn goed bewaard gebleven. De huizen uit de negentiende en twintigste eeuw zijn goed bekend van de vele foto's, die vooral in de jaren voor de sloop in het kader van de stadsontwikkeling genomen zijn. Van de voorafgaande middeleeuwse bebouwing is veel minder bekend. In een groot deel van Wijk C zijn ophogingspakketten uit de twaalfde tot de vijftiende eeuw aanwezig. Ook bij deze begeleiding zijn deze lagen plaatselijk waargenomen in de profielen van de leidingsleuven. In een geval kon er dateerbaar vondstmateriaal uit de dertiende eeuw verzameld worden.

5.2 Beantwoording onderzoeksvragen

-Hoe ziet de bodem in het plangebied eruit (geologisch, geomorfologisch, bodemkundig)? Komt dit overeen met

wat (op basis van het vooronderzoek) werd verwacht? Zo nee, wat is hiervoor de verklaring?

De natuurlijke bodem is bij de begeleidingen niet waargenomen. De kelders, muren en putten lagen in scherp zand en (sub)recente of middeleeuwse ophogingslagen. Bij de sloop van de panden in de jaren dertig is niet meer gesloopt dan strikt noodzakelijk was. De kelders waren opgevuld met slooppuin, ophogingspuin en -zand.

-Is de bodemopbouw intact? Zo nee, tot hoe diep is de bodem verstoord? Kan er een verklaring worden gegeven voor de verstoringen?

De bodemopbouw is, tot zo diep dat waargenomen kon worden, grotendeels verstoord. Onder het wegdek bevindt zich een laag ophogingszand uit de jaren dertig tot vijftig, en daaronder puinlagen van de sloop en lagen met puin en zand uit de nieuwe tijd. Slechts plaatselijk zijn de middeleeuwse ophogingslagen waargenomen. Ook in de sink hole waarin de goot is waargenomen, was alleen recent zand te zien. Wel moet hierbij in gedachten gehouden worden dat er veelal in oude cunetten gewerkt is. Buiten deze cunetten is de bodemopbouw beter bewaard gebleven, zoals ook uit het booronderzoek blijkt.

-Zijn in het plangebied restgeulen, stroomruggen, oever- en beddingafzettingen van de Vecht aanwezig, en zo ja, wat is hiervan de dikte, diepteligging, aard en ouderdom? Komt dit overeen met de reeds bekende gegevens over de Vecht?

Aangezien de natuurlijke bodemopbouw nergens waargenomen is, kan deze vraag niet beantwoord worden.

-Zijn in het plangebied ophogingslagen en/of andere archeologisch niveaus aanwezig, en zo ja, wat is hiervan de dikte, diepteligging, aard en ouderdom?

Slechts plaatselijk zijn er in de profielen van de leidingsleuven oudere antropogene lagen waargenomen. In één geval kon er dateerbaar vondstmateriaal uit de dertiende eeuw verzameld worden. Deze datering komt overeen met wat er bij eerder archeologisch onderzoek is waargenomen. De waargenomen structuren werden grotendeels omgeven door (sub)recent zand en slooppakketten. Er zijn daarom geen profielen gedocumenteerd.

-Zijn in het plangebied archeologische structuren en/of sporen aanwezig, en zo ja, wat is hiervan de (diepte) ligging, omvang, aard, ouderdom, fasering, conservering en gaafheid?

Er zijn in het plangebied archeologische structuren aanwezig. Deze bevinden zich deels diep in de ondergrond, maar soms ook vlak onder het wegdek, omdat er in de jaren dertig vaak niet meer gesloopt is dan noodzakelijk was. Kelders en beerputten zijn, hoewel vaak beschadigd, blijven zitten. De waargenomen structuren zijn (delen van) funderingen, putten en kelders die bij de sloop in de jaren dertig tot vijftig de dans ontsprongen zijn. Een oud riool dat zichtbaar was in een diep sink hole kon vanwege de veiligheid niet verder onderzocht worden.

-Welke vondstcategorieën zijn aanwezig? Wat is de vondstdichtheid en de vondstspreading? -Wat is de datering en conservering? Wat is de informatiewaarde van het vondstmateriaal?

De hoeveelheid aangetroffen vondstmateriaal is beperkt, omdat er vrijwel alleen in (sub)recente lagen en recente verstoringen gegraven is. De inhoudelijke waarde ervan is in veel gevallen dan ook minimaal. De aangetroffen categorieën zijn aardewerk, keramisch bouw materiaal, leisteen, metaal (ijzer, brons) en dierlijk bot. De ijzeren vondsten zijn gedeselecteerd, alle andere vondsten zijn behouden (bijlage 1).

-Wat is de fysieke en inhoudelijke kwaliteit van de aangetroffen archeologische resten?

De kelders, funderingen en putten die de sloop ten behoeve van de aanleg van de Sint Jacobsstraat overleefd hebben, zijn in het algemeen goed bewaard gebleven. Samen leveren ze echter een waardevolle aanvulling op de bewoningsgeschiedenis van Wijk C.

-Welke uitspraken kunnen op basis van de aangetroffen archeologische resten (sporen en vondsten) worden gedaan over de activiteiten die in het plangebied hebben plaatsgevonden en de ontwikkelingen daarin?

De aangetroffen funderingen, putten en kelders wijzen op stedelijke bebouwing, zoals dat historisch bekend is. De resten van de gebouwen geven geen aanwijzingen voor hun functie.

Gezien de minimale hoeveelheid vondstmateriaal, dat bovendien grotendeels uit sloopcontext of uit verstoorde context komt, is er niets te zeggen over de activiteiten die in het plangebied hebben plaatsgevonden en eventuele veranderingen daarin.

-Is sprake van één of meer vindplaatsen? Zo ja, wat is hiervan de (diepte)ligging, omvang, aard, ouderdom, fasering, conservering en gaafheid? Zijn de begrenzingen van de vindplaats(en) voldoende vastgesteld?

Er is sprake van één vindplaats. Alle sporen liggen binnen de historische binnenstad van Utrecht. Op detailniveau is er sprake van meerdere structuren, die echter allemaal binnen dezelfde ontwikkeling van dit deel van Utrecht te plaatsen zijn. De waargenomen structuren zijn niet helemaal opgegraven; slechts die delen die bij de werkzaamheden bloot kwamen te liggen zijn gedocumenteerd.

Er is slechts op zeer beperkt schaal meer bloot gelegd dan noodzakelijk was. De vindplaats, de binnenstad van Utrecht, is in principe al begrensd. Op lokaal niveau zijn de vondstlocaties niet begrensd. Er bevinden zich getwijfeld nog veel meer resten van de voormalige bebouwing onder het wegdek. Ook toekomstige werkzaamheden moeten daarom archeologische begeleid worden, te meer daar de archeologische waarden zich deels heel kort onder het wegdek bevinden. Een deel van de structuren bevond zich slechts enige tientallen decimeters onder het wegdek, wat aantoont dat er bij de aanleg van de Sint Jacobsstraat niet meer gesloopt is dan noodzakelijk was. Slechts binnen een relatief klein deel van het onderzoeksgebied zijn sporen aangetroffen. De sporen zijn aangetroffen op die plaatsen waar én diep én buiten de bestaande cunetten gegraven is.

De waargenomen structuren dateren uit de late middeleeuwen en de vroege Nieuwe Tijd. De conservering en gaafheid van de structuren is in het algemeen goed. Bij de uitgevoerde werkzaamheden is getracht om de nog aanwezige archeologische waarden zoveel mogelijk te sparen en niet meer te verwijderen dan strikt noodzakelijk was voor het uitvoeren van de geplande werkzaamheden.

-Is sprake van behoudenswaardige vindplaats(en)? (Bij beantwoording van deze vraag wordt gebruikt gemaakt van KNA-bijlage IV 'Waarderen van vindplaatsen' en de KNA-leidraad 'Standaard Archeologische Monitoring' (voor het bepalen van de fysieke kwaliteit).

De meeste waargenomen structuren zijn bewaard gebleven, slechts op beperkte schaal zijn archeologische waarden verwijderd als dit voor de werkzaamheden noodzakelijk was. Omdat er niet verder gegraven is dan voor de werkzaamheden noodzakelijk was, zijn de aangetroffen structuren slechts deels gedocumenteerd. De onderzoeksvragen kunnen daardoor niet geheel beantwoord worden. De vindplaats is behoudenswaardig en ook toekomstige werkzaamheden moeten archeologisch begeleid worden. Hoewel de bebouwing in dit deel van de stad van oude kaarten en foto's bekend is, is er nog veel meer niet bekend. Er is in dit deel van de stad heel veel gesloopt in een periode waarin er weinig aandacht was voor archeologisch en bouwhistorisch onderzoek. In de latere negentiende eeuw en in het begin van de twintigste eeuw zijn er veel middeleeuwse gebouwen gesloopt of verbouwd. Ook zijn er veel huizen bijgebouwd en zijn er nieuwe stegen aangelegd, waardoor het dichtgebouwde geheel ontstond zoals dat op de foto's uit de jaren dertig te zien is. Van de middeleeuwse situatie is veel minder bekend. Archeologisch onderzoek kan deze hiaten aanvullen. De vindplaats is dus behoudenswaardig; bij voorkeur gebeurt dit in situ. Als dat niet mogelijk is, moeten de archeologische waarden ex situ bewaard blijven, door middel van archeologisch onderzoek.

Noten

- 1 Kalisvaart en Beusink 2014.
- 2 Den Hartog 2014.
- 3 Den Hartog 2014.
- 4 De Groot en Van Rooijen 1990, 164.
- 5 Kalisvaart en Buesink 2014.
- 6 De Groot 2004.
- 7 Hoekstra 1979.
- 8 De Groot en Van Rooijen 1990, 164; Vink 1988.
- 9 De Groot en Van Rooijen 1990.
- 10 De Groot 1978, De Groot en Kylstra 1981.
- 11 De Groot en Kylstra 1981.
- 12 Van Berkel en Van der Vlerk 1983, Klück, Hemmes en De Kam 2004, 101-109.
- 13 De Groot, Van Rooijen en Pot 1988, De Groot, Van Rooijen, Pot en Hoekstra 1996.
- 14 De Zwarte 1980.
- 15 Bonnema 1997.
- 16 Busé en Van Rooijen 1998.
- 17 De Groot 1986.
- 18 Bakker 2004.
- 19 Van der Mark 2002.
- 20 Van Rooijen 1998.
- 21 Kipp 1990a; Kipp 1990b.
- 22 Kipp 1989.
- 23 NN 1980.
- 24 Vink 1988.
- 25 Hoekstra 1981.
- 26 De Groot en Pot 1988.
- 27 Van der Kamp 2017.
- 28 Hoekstra 1973.
- 29 Van Vlierden en Klück 1994.
- 30 Interne notitie Erfgoed gemeente Utrecht 2015.
- 31 Van Dinter 2009, 2013.
- 32 De Groot 1997.
- 33 Kalisvaart en Buesink 2014.
- 34 Faber en Rommes 2000, 313.
- 35 De Groot 1997.
- 36 De Groot en Van Rooijen 1997, 165.
- 37 De Groot en Van Rooijen 1990, 165.
- 38 De Groot en Van Rooijen 1990, 167-168.
- 39 Verhoeven 2000, 428.
- 40 De Bruin 2000, 358-359.
- 41 Verhoeven 2000, 427.
- 42 Buitier 2000, 458.
- 42 De Groot en Van Rooijen 1990, 164.
- 44 Determinatie M. Hendriksen, Erfgoed gemeente Utrecht
- 45 De Groot en Van Rooijen 1990, 166.
- 46 Vergelijk De Groot en Van Rooijen 1990, 166, afb. 243
- 47 De Groot en Van Rooijen 1990, 166.
- 48 www.hisgis.nl.
- 49 Bouwtekening in Het Utrecht Archief, nummer 4270-10-900. In 1905 zijn er twee privaten bijgebouwd, bouwtekening in Het Utrechts Archief, nummer 4270-98-498.
- 50 De Groot en Van Rooijen 1990, 167.
- 51 Bouwtekening in Het Utrechts Archief, nummer 4270-111-98.
- 52 De Groot en Van Rooijen 1990, 165.
- 53 De Groot en Van Rooijen 1990, 165.
- 54 De Groot, Van Rooijen en Pot 1988, De Groot, Van Rooijen, Pot en Hoekstra 1996.
- 55 De Meyere 1988, 236-237, afb.50; www.centraalmuseum.nl.
- 56 Bouwhistorische interpretatie door B. Klück (bouwhistoricus Erfgoed gemeente Utrecht).
- 57 Van der Kamp, Erfgoed gemeente Utrecht, mondeling mededeling.
- 58 Mondelinge mededeling B. Klück (bouwhistoricus Erfgoed gemeente Utrecht).
- 59 Voor de huisnummers Jacobskerkhof 11 en 12 (zie afb. 4.18) is er in Het Utrechts Archief een bouwtekening uit 1869 aanwezig (nummer 4270-17-203). Gezien de uniforme bouwstijl zullen ook de nummers 13 tot 16 uit deze periode stammen. Ook de middeleeuwse huizen aan de zuidzijde van het Jacobskerkhof zijn rond deze tijd vervangen. De bouwtekening voor de nummers 4-9 dateert uit 1865 (nummer 4270-9-868).

Literatuur

- Bakker, A.M., 2004: Utrecht, Jacobskerkhof, in: *Archeologische Kroniek van de Provincie Utrecht 2002-2003*, Utrecht, 162-163.
- Berkel, A.A. van, en L.C. van der Vlerk, 1983: Nieuwe Kade, in: *Archeologische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1982*, Utrecht, 95-101.
- Bonnema, A., 1997: Utrecht, Bergstraat, in: *Archeologische Kroniek van de Provincie Utrecht 1990-1991*, Utrecht, 62-65.
- Bruin R.E. de, 2000: Regenten en revolutionairen (1747-1851), in: R.E. de Bruin, P.D. 't Hart, A.J. van den Hoven van Genderen, A. Pietersma en J.E.A.L. Struick (red): *Een paradijs vol weelde. Geschiedenis van de stad Utrecht*, Utrecht, 315-373.
- Buiter, H., 2000: De moderne stad (1917-2000), in: R.E. de Bruin, P.D. 't Hart, A.J. van den Hoven van Genderen, A. Pietersma en J.E.A.L. Struick (red): *Een paradijs vol weelde. Geschiedenis van de stad Utrecht*, Utrecht, 435-501.
- Busé, G. en C.A.M. van Rooijen, 1998: Utrecht, Waterstraat, in: *Archeologische Kroniek van de Provincie Utrecht 1996-1997*, Utrecht, 131-136.
- Dinter, M. van, 2009: Bodemkundige ondergrond', in: C.M.W. den Hartog: *Wonen aan het Zwarte Water*. Basisrapportage Archeologie 54, Utrecht, 17-20.
- Dinter, M. van, 2013: *Fysisch-geografische resultaten, in: C.M.W. den Hartog: Zes IVO's in de bestaande stad. Inventariserend proefsleuvenonderzoek aan de Johan Wagenaarkade, Weg naar Rhijnauwen, Rotsoord, Eykmanlaan, Groeneweg en de Kanonstraat in Utrecht*, Basisrapportage Archeologie 56, Utrecht, 40-42.
- Faber, D.E.A. en R.N.J. Rommes, 2000: Op weg naar stabiliteit (1618-1747), in: R.E. de Bruin, P.D. 't Hart, A.J. van den Hoven van Genderen, A. Pietersma en J.E.A.L. Struick (red): *Een paradijs vol weelde. Geschiedenis van de stad Utrecht*, Utrecht, 251-313.
- Groot, H.L. de, 2004: Utrecht, Weerdsingel-Nieuwekade, in: *Archeologische Kroniek van de Provincie Utrecht 2002-2003*, Utrecht, 172-176.
- Groot, H.L., 1997: De haven die verdween, in: G. Bakker en T. Hoekstra (red.): *Het stenen geheugen. 25 jaar archeologie en bouwhistorie in Utrecht*, Utrecht, 13-39.
- Groot, H.L. de, 1987: Jacobsstraat, in: *Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1986*, Utrecht, 153.
- Groot, H.L. de, 1982: Waterstraat, in: *Archeologische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1981* Utrecht, 83-84.
- Groot, H.L. de, 1981: Jan Meijenstraat e.o., in: *Archeologische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1978-1979-1980*, Utrecht, 44-50.
- Groot, H.L. de, en E.M. Kylstra, 1982: Jan Meijenstraat e.o., in: *Archeologische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1981*, Utrecht, 31-40.
- Groot, H.L. de, en Tj. Pot, 1988: Nieuwe Kade, in: *Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1988*, 132-134.
- Groot, H.L. de, en C.A.M. van Rooijen, 1990: Waterstraat, in: *Archeologische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1990*, Utrecht, 164-169.
- Groot, H.L. de, C.A.M. van Rooijen en Tj. Pot, 1988: Rozenstraat, in: *Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1988*, Utrecht, 152-157.
- Groot, H.L. de, C.A.M. van Rooijen, Tj. Pot en T.J. Hoekstra, 1996: Utrecht, rondom de Rozenstraat, in: *Archeologische Kroniek van de Provincie Utrecht 1988-1989*, Utrecht, 69-72.
- Hartog, C.M.W. den, 2014: *PvE Herinrichting Sint Jacobsstraat*, Utrecht.
- Hoekstra, Tj., 1979: 22. Waterstraat e.o., in: *Archeologische Kroniek van de Provincie Utrecht 1974-1975*, Utrecht, 31-35.
- Hoekstra, Tj., 1973: Jacobikerkhof (Jacobikerk), in: *Archeologische Kroniek van de gemeente Utrecht 1972-1973*, Utrecht, 139-140.

Kalisvaart, C.C., en A. Buesink, *Utrecht. Plangebied St. Jacobsstraat, Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek (verkennde fase)*, BAAC Rapport V-14.0155, 's-Hertogenbosch 2014.

Kamp, J.S. van der, 2017: *Archeologische begeleiding uitbreiding Bijenkorf La Vie (St. Jacobsstraat, Utrecht)*, Basisrapportage Archeologie gemeente Utrecht 104, Utrecht.

Kipp, A.F.E., 1988: Oude Gracht 55, Groot en Klein Cranestein, in: *Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1989*, Utrecht, 83-96.

Kipp, A.F.E., 1990a: Lange Koestraat 37, in: *Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1990*, Utrecht, 62-63.

Kipp, A.F.E., 1990b: Lange Koestraat 41, in: *Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1990*, Utrecht, 63-64.

Klück, B., A. Hemmes en R. de Kam, 2004: *Het Utrechtse antwoord. De bastions van Karel V*, Utrecht.

Mark, R. van der, 2002: Utrecht, Jacobskerksteeg, in: *Archeologisch kroniek van de Provincie Utrecht 2000-2001*, Utrecht, 162.

Meijere, J. de, 1988: *Utrecht op schilderijen. Zes eeuwen topografische voorstellingen van de stad Utrecht*, Utrecht.

NN, 1981: Dirck van Zuylensstraat, in: *Archeologische Kroniek Gemeente Utrecht 1978-1979-1980*, Utrecht, 31-34.

NN, 1981: Oude Gracht 41, in: *Archeologische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1978-1979-1980*, Utrecht 62-63.

NN, 1979: Waterstraat e.o., in: *Archeologische Kroniek Gemeente Utrecht 1974-1975*, Utrecht, 31-35. Overdruk uit: Maandblad Oud-Utrecht.

Rooijen, C.A.M. van, 1998: Utrecht, Lange Koestraat, in: *Archeologisch Kroniek van de Provincie Utrecht 1994-1995*, Utrecht, 98.

Verhoeven, T.H.G., 2000: Stedelijk leven in een stroomversnelling (1851-1917), in: R.E. de Bruin, P.D. 't Hart, A.J. van den Hoven van Genderen, A. Pietersma en J.E.A.L. Struick (red): *Een paradijs vol weelde. Geschiedenis van de stad Utrecht*, Utrecht, 375-433.

Vink, J., 1988: Waterstraat. Iets over de opgravingen in Wijk C, in: *Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1926-1972*, Utrecht, 256-259.

Vlieden, M. van, en B. Klück, 1994: Oude Gracht 75-81, in: *Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1991-1992*, Utrecht, 163-172.

Vliet, K. van, 2000: De stad van de bisschop (circa 925-1122), in: R.E. de Bruin, P.D. 't Hart, A.J. van den Hoven van Genderen, A. Pietersma en J.E.A.L. Struick (red): *Een paradijs vol weelde. Geschiedenis van de stad Utrecht*, Utrecht, 45-72.

Zwarte, R. de, 1980: *Waterstraat*, in: *Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht 1978-1979-1980*, Utrecht, 80-81.

Bijlage 1 Vondstenlijst

Vnr 1

Uit de vulling van kelder 2

12x steelfragment van pijparden pijp, deels dikke stelen, zonder decoraties

1x leisteen (fragment daklei)

10x dierlijk bot

3x ijzer: 1 nagel, 1 scharnier, 1 bevestiging van regenpijp (alle gedeselecteerd)

1x bronzen gesp

8x fragment wandtegel, waaronder 7 van hetzelfde type en 1 recente witte wandtegel

1x ongeglazuurde plavuiz, 15,3 x 2,3 cm, dikte iets onregelmatig

13x aardewerk: 7x roodbakkend, 2x majolica (wit met blauwe decoratie), 3x witbakkend met geel/groene glazuur, 1x geglazuurd steengoed

Vnr 2

Uit de grijze klei naast kelder 1 (middeleeuwse ophogingslaag)

3x aardewerk: 2x Langerwehe steengoed, 1x roodbakkend, deels glazuur buitenzijde

Vnr 3

Bij het vrijleggen van muur 1-3 en beerput 1, uit recente lagen

6x aardewerk: 1x industrieel wit, 2x steengoed (o.a. hals van mineraalwaterkruik), 3x geglazuurd roodbakkend

6x dierlijk bot

Colofon

Uitgave:

Erfgoed gemeente Utrecht © 2017

Redactie:

Jeroen van der Kamp

Eindredactie:

René de Kam

Vormgeving:

Eric van Wieren

Datum:

September 2017

Meer informatie:

Erfgoed gemeente Utrecht

Telefoon 030 286 0000

E-mail erfgoedutrecht@utrecht.nl

erfgoed.utrecht.nl